

Universitetet
i Stavanger

Torgeir M. Hillestad

REALISME OG KONSTITUSJON

***KUNNSKAPS- OG BEGREPSFORUTSETNINGER I
PSYKOLOGI OG SOSIALVITENSKAP***

Rapporter fra Universitetet i Stavanger nr. 63
Mars, 2017

Realisme og konstitusjon

Kunnskaps- og begrepsforutsetninger i
psykologi og sosialvitenskap

En introduksjon til John D. Greenwood

Torgeir M. Hillestad
Professor, Dr. Philos

Universitetet i Stavanger

Mars 2017
ISSN 0806-7031
ISBN 978-82-7644-707-1
Rapport nr. 63, Universitetet i Stavanger

Universitetet i Stavanger
N-4036 Stavanger
Norge
www.uis.no

FORORD

Dette er et relativt kortfattet vitenskapelig programutkast eller redegjørelse for noen grunnleggende vitenskapsforutsetninger i sosialvitenskapene, særlig med henblikk på psykologi. I så måte har teksten til tider en mer «programmatisk», kortfattet og oppsummerende stil som kan være noe ulik de fleste fagbøker hvor formen gjerne er mer litterært utfyllende og resonnerende.

Hovedhensikten er å levere noen grunnleggende teoretiske innsikter og forklaringspremisser for psykologi og sosialvitenskap på en så kort, konstaterende og altså oppsummerende måte som mulig. Det som presenteres er grunnleggende vitenskapsteoretiske begrepsanalyser og refleksjoner som skal være egnet til å gjøre analyse og avklaring av spørsmål innenfor disse vitenskapene mulig og forståelig.

Dette arbeidet bygger i stor grad på, og er også ment som en introduksjon til filosofen John D. Greenwood som spesielt har rettet sin filosofi inn mot psykologiske og sosiale problemstillinger og vitenskap. På dette punktet framstår han etter min mening på mange måter som banebrytende og evner å rydde opp i en del misforståelser og feiloppfatninger hva angår både psykologiske meta-teoretiske temaer og for eksempel psykologisk test-teori, med annet. Hans ideer, teoretiske utgangspunkt og ulike spesifikke standpunkt står sentralt gjennom hele teksten, også der hans navn ikke er eksplisitt referert til.

Det må også understrekes at innholdet i teksten i hovedsak gjenspeiler noen av mine egne vitenskapsteoretiske standpunkt innenfor psykologien, om enn ikke fullstendig uttømmende, men der jeg for en stor del slutter meg til Greenwoods refleksjoner og perspektiver.

INNHold

Forord	3
Objektivitetsproblemet	7
Subjektive handlinger, objektive dimensjoner	11
Sosial og vitenskapelig definisjon av handlinger	15
Status hva angår psykologiske fenomen	19
Psykologiske kausalforklaringer	25
Teori og observasjon	31
Når det gjelder eksperimenter	39
Grunnleggende selvinnsikt	43
Konklusjon: Det sosiale og det subjektive	47
Litteratur	49

1. OBJEKTIVITETSPROBLEMET

Det vitenskapelige kontroverset mellom en empiristisk og hermeneutisk eller fortolkende forståelse av sosial- og samfunnsrelaterte fenomener har alltid vært helt grunnleggende. Mye tyder imidlertid på, og det er også oppfatningen som kommer til uttrykk i denne teksten, at disse posisjonene ikke kan stå alene som vitenskapsteoretiske oppfatninger når det gjelder analysen og forståelsen av menneskelige og samfunnsrelaterte fenomener. Postulatet er at da begge blir de inadequate, både på hver sine og faktisk også på noen grunnleggende *felles* premisser.

Vi antar at samfunnsfenomener ikke er *enten* objektivt gitt eller rent fortolkede. Poenget vårt er nettopp at de nødvendigvis er begge deler og at det i realiteten ikke er noen motsetning mellom dette, men heller en grunnleggende forutsetning. Vår påstand er også at lar ikke disse posisjonene seg forene på et helhetlig begreps-plan, kan heller ikke de elementene som inngår i dem isolert sett ha noen vitenskapelige pretensjoner, men får i stedet kun ideologisk status.

I tråd med dette hevder vi at samfunnsfenomener må være objektive, men ikke *empirisk* objektive i den forstand at de kan utledes direkte fra observasjoner eller ”nøytrale” data slik nettopp empirismen hevder og forutsetter. *Objektiv* i vår betydning innebærer at fenomener og objekter eksisterer uavhengig av vår oppfatning av dem, men ikke nødvendigvis som empirisk gitte.

Vi hevder også, i tråd med dette, at vitenskapelige forklaringer må være kausal- forklaringer, men ikke i den forstand at de er universelle og kan tilbakeføres til en enkel- årsak. All vitenskap forutsetter imidlertid at vi kan operere med kausal- forklaringer eller kausal- hypoteser og at vi ikke kan nøye oss med deskriptive analyser av ulik art, enten disse er empiriske, fenomenologiske eller konstruktivistiske. Forutsetningen om en grunnleggende objektivitet eller *realitet* fordrer også en betingelse om grunnleggende og universell kausalitet i vitenskapen. Spørsmålet om universell kausalitet må imidlertid ses adskilt fra postulatet om universell kausal determinasjon. Sistnevnte er bare forenelig ut fra et rent empiristisk krav til kausalitet og er etter vår oppfatning uholdbart. Bare innenfor en strengt mekanistisk empirisme vil en forutsette at sosiale data oppfører seg ”lovmessig” på nøytralt sett. En objektiv samfunnsvitenskap må imidlertid forutsette at bestemte krefter og årsaksbetingelser kan utgjøres av eller være under kontroll av skiftende eller varierende omstendigheter og faktorer, for eksempel subjektive og menneskelige determinanter som nettopp kjennetegnes av sine refleksive egenskaper som ikke er underlagt empirisk determinisme.

Empirismens grunnleggende kjennetegn er at den *i prinsippet* bygger på observerbarhet, noe som igjen innebærer en forutsetning om at alle fenomener i utgangspunktet er tilgjengelige for oss som nøytrale og objektivt gitte data. En grunnleggende referanse til teoretiske definerte eller rent hypotetiske fenomener avvises i utgangspunktet. En bør imidlertid merke seg at slike empiristiske krav også er i strid naturvitenskap, for eksempel fysikk, hvor en nettopp opererer med og er tvunget til å operere med uobserverte, teoretiske og hypotetiske enheter, for eksempel atomer, elektroner, kvanter, osv.

Innenfor psykologi er selvsagt en slik referanse til teoretisk definerte enheter både vanlig og en forutsetning for den grunnleggende referansen til motiver, følelser, kognitive strukturer, osv.¹ Det har imidlertid innenfor sosial- og human- vitenskapene til tider vært et

¹ En retning innenfor psykologien, behaviorismen, avviser imidlertid innenfor noen av sine varianter å henvise til ”indre” hypotetiske tilstander via teoretiske begrep som de mener blir

påtrengende krav at alle begreper skulle operasjonaliseres, dvs. uttrykkes i observasjonstermer. Ut fra en empiristisk posisjon, som til tider har hatt en dominerende status innenfor samfunnsvitenskapene, har en ment at et begrep eller dets språklige uttrykk bare er meningsfullt nettopp hvis det kan formuleres i termer som kunne relateres direkte til observasjonsenheter. Enten ved hjelp av en *definisjon* som påviser og identifiserer eksisterende objekter eller forhold eller grupper av slike som svarer tilbegrepet eller en *operasjonell* definisjon som sier oss noe om hvordan forholdet kan påvirkes, måles, osv.

Langt på vei stammer denne i mange henseender tradisjonelle vitenskapstenkningen fra de klassiske engelske empiristene Locke, Berkeley og Hume. Forutsetningen her var at sansing og refleksjon – dvs. kognisjon – på sett og vis var homogene. Ideer, tanker, begrep og forestillinger betraktes som ”kopier” eller i verste fall svake forestillinger om eller avtrykk av sanseinntrykk. De kan kun skille seg fra dem i *grad*, ikke i *kvalitet*. Vi får da at sanseinntrykk videreføres direkte i begrep, dvs. både mentale ideer og lingvistiske beskrivelser. Dette ble videreutviklet av de logiske positivistene, bl.a. gjennom det såkalte ”*verifikasjonsprinsippet*”, men er stort sett avvist i dag. Det er få eller ingen som vil hevde at sanseinntrykk og umiddelbare forestillinger i seg selv er nødvendige for kognitive, lingvistiske og begrepsmessige prosesser i individet. Tvert imot vil en anta at det eksisterer en avgjørende kvalitativ forskjell mellom kognisjon og persepsjon. Det er for eksempel en avgjørende kvalitativ eller kategorial forskjell mellom vår tanke om at bordet er rødt og vår sanseopplevelse av rødt. Selv om det er en forbindelse mellom disse to prosessene, er de logisk distinkte. Empirismen forutsetter imidlertid det motsatte, nemlig en *essensialisme* når det gjelder begrepets forhold til fenomenet det vil beskrive. Selve vår tanke eller begrep om at bordet er rødt er en konstruksjon, en tanke som har et meningsfullt eller intensjonalt innhold, en grunnleggende *ide* om bordet som er noe bestemt, nemlig rødt. Det rene sanseinntrykket har i utgangspunktet ikke en slik intensjonalitet knyttet til seg. Sanseopplevelsen i seg selv er ikke umiddelbart *om* noe.

Alt dette fører til at en slik klassisk empirisme ikke kan opprettholdes som vitenskapsmodell eller ideal. Vi kan derfor ikke opprettholde dens grunnleggende krav om at for eksempel teoretiske og begrepsmessige utsagn må bekreftes av observasjoner. Nettopp fordi disse ikke kan settes i logisk sammenheng med hverandre, de tilhører tvert imot to logisk adskilte nivå eller kategorier. For å løse selve ”objektivitets-problemet” – dvs. spørsmålet om det finnes noe logisk nivå hvor vi kan definere og forstå fenomener som objektivt eksisterende uavhengig av våre umiddelbare eller skiftende sanseerfaringer, må vi altså avvise klassisk eller grunnleggende empirisk tenkning som forutsetter et direkte korrespondanse-forhold mellom sansing (dvs. virkelighet) og begrep. I det vi forkaster dette utgangspunktet kan det imidlertid virke som om vi automatisk tvinges over i en ren *relativistisk* posisjon der vi må forkaste alle objektivitetskriterier. Det kan synes slik, all den tid vi er nødt til å betrakte fenomen/virkelighet og begrep som kategorisk atskilte. Det er imidlertid mulig å postulere et objektivitets-kriterium, selv om vi forkaster ideen om et direkte og ”ubearbeidet” forhold mellom sansing/verden og begrep. I utgangspunktet vil vi anta at det finnes en verden eller virkelighet *uavhengig* av våre sansinger og begreper om den. Problemet er imidlertid hvordan vi da skal bli i stand til å danne oss noen forståelse av denne objektivt gitte verden eller virkeligheten når vi ikke kan forutsette at de sansinger, begreper og teorier vi er i besittelse av direkte kan avspeile og avlese den.

Løsningen som John D. Greenwood² kaster fram går ut på å to-dele hele objektivitets-kriteriet. Det gjør han ved å innføre de distinkte begrepene ”*lingvistisk objektivitet*” og

uvitenskapelig spekulasjon. I stedet snakker de, i tråd med sin tenkning og begrepsbruk, om ”indre atferd”. Dette gjelder spesifikt den ”skinnerianske” varianten av behaviorismen.

² Se Greenwood, 1991, 1994.

”epistemisk objektivitet”. Poenget er nå at disse to, til tross for at de kan ses i sammenheng, i utgangspunktet må betraktes som logisk atskilte.

Lingvistisk objektivitet refererer seg til sannhetskriteriene hva lingvistiske utsagn angår, eller hvorvidt det som det refereres til er allment ”«sant» eller virkelig. En bør merke seg at kriteriene her ikke er hvorvidt noe er sant eller tilfelle ut fra rene observasjonskriterier. Dette er empirismens utgangspunkt. En bør imidlertid være klar over at observasjoner ikke sier noe i seg selv. Enhetene må gjennom benevnelse og beskrivelse tillegges bestemte egenskaper som sier noe om hva de egentlig er. Dette må altså være lingvistiske beskrivelser som da antar objektiv form, dvs. egenskapene ligger i den lingvistiske beskrivelsen selv. Slike lingvistiske beskrivelser kan for eksempel være hvordan et bord eller en bil ser ut, et matematisk aksiom uttrykt gjennom at 5 er større enn 4, en definisjon av hva Gud, konge, politikk og nasjon er, osv. Disse utsagnene eller beskrivelsene er sanne uavhengig av om noen benytter seg av dem. Disse beskrivelsene må ikke ”forveksles” med eller gis status av konstruksjoner. De danner tvert imot vår basis for empirisk erkjennelse ved at det er disse som gjør oss i stand til persipere noe som noe bestemt empirisk gitt. Lingvistisk objektive beskrivelser er nettopp ikke avhengig av spesifikke kvalitative oppfatninger mellom for eksempel stridende teoretiske retninger av hvordan et fenomen, en konflikt eller en bestemt prosess skal oppfattes. De lingvistiske beskrivelsene er nettopp sosialt konstituert (*ikke* konstruert) som objektive erkjennelser av hva som utgjør vår virkelighet. De er bærebjelker i vår normale persipering og forståelse av verden omkring oss. De er altså objektivt gitt i den forstand at de ikke er avhengig av, trenger referere seg til eller må ha bekreftelse fra direkte persepsjon og observasjon, enten denne forstås som objektiv og direkte gitt (empirisme) eller kvalitativ og fortolket (konstruktivism). De er derfor nødvendigvis objektive – uten å være empiriske. Epistemisk objektivitet på den annen side refererer seg til det direkte kunnskaps-innholdet eller påstanden i beskrivelsen, eller det empiriske fakta-innholdet som er nedlagt i den. Beskrivelsens sannhetsinnhold bestemmes ut fra enten rene observasjonsbevis eller direkte rasjonelle utlegninger. En bestemt påstand om noe konkret forekommende får da sin sannhetsverdi bestemt ut fra om den bekreftes rent empirisk, enten ved observasjon, eksperimenter eller utlegninger på basis av reglene i et aksiomisk system, for eksempel, matematikken.

Den epistemiske objektiviteten er altså den empiriske objektiviteten. Vi ser imidlertid at den må være avhengig av den lingvistiske, da våre empiriske benevnelser og påstander i utgangspunktet må være underlagt eller presentert i en eller annen lingvistisk gitt form for i det hele tatt å kunne vurderes empirisk etter kriteriene for epistemisk objektivitet. Hvis vi for eksempel påstår at ”bordet er rektangulært”, så utgjør den empiriske undersøkelsen av hvorvidt dette virkelig er tilfellet den epistemiske objektiviteten. Det faktum at vi har eller at det er konstituert noe som *er* bord og noe som *er* rektangulært, er imidlertid den lingvistiske objektiviteten. Vi må altså alltid forutsette og operere med en lingvistisk objektivitet liggende til grunn for den epistemiske eller det empirisk gitte og denne begrepsmessige eller lingvistiske konstitueringen er nødvendigvis objektiv. Det må ligge noe logisk objektivt nedlagt i selve den lingvistiske beskrivelsen av hva for eksempel et bord er. Dette henger sammen med selve språkets logiske forutsetninger. Et begrep vil være objektivt i den grad det er konstituert som logisk bestanddel i selve språkssystemet som helhet hvis dette skal kunne være operativt.

Forholdet er altså at generelt vil epistemiske, eller empiriske utsagn også være lingvistisk objektive. Likevel er det ikke noe *logisk* avhengig forhold mellom den lingvistiske og den epistemiske objektiviteten. De er logisk sett helt atskilte og uavhengige av hverandre. Både empirismen og konstruktivismen vil imidlertid – feilaktig – hevde eller forutsette at disse to formene for objektivitet er avhengige av eller går opp i hverandre. De vil for eksempel hevde at hvis et epistemisk objektivt utsagn avkreftes empirisk så avkreftes

samtidig utsagnets lingvistiske status eller objektivitet. Men hvis vi empirisk avkrefter at et bord er rektangulært, så avkrefter vi *ikke* samtidig det faktum at det *er* noe som er bord eller rektangulært. Empirismens og konstruktivismens teorigrunnlag forutsetter at det nødvendigvis eksisterer et identitetsforhold mellom et begrep og dets umiddelbare og empiriske uttrykk. Dette kan imidlertid ikke være tilfelle fordi vi da ikke ville være i stand til å danne noen overordede begreper eller overblikk over virkeligheten i det hele tatt, da jo begrepene i så fall måtte skifte identitet og innhold fra den ene empiriske situasjonen til den andre. Hvilket logisk sett ville innebære fraværet av ethvert overordnet begrep.

Empirismens og konstruktivismens feiltakelser med hensyn til objektivitets-problemet kan altså tilbakeføres til deres felles opphav i særlig den Hume-inspirerte sanse-empirismen som tilbakeførte all kunnskap til nettopp vår umiddelbare sanseopplevelse og refleksjon over den ytre virkeligheten.

Alt dette innebærer for eksempel at vi blir i stand til å se psykologiske og menneskelige fenomener i et bredere lys. Framfor alt er vi ikke tvunget til bare å betrakte disse fra en streng empirisk-objektivistisk vinkel med utelukkende vekt på deres ytre, atferdsmessige uttrykk. Siden selve objektivitets-kriteriet kan og må gis en mer vidtrekkende status hvor betingelser om overordnede egenskaper og determinanter utover de rent empirisk-deskriptive inngår, innebærer dette at det kan – og muligens må gis plass til hypotetiske og rent teoretiske elementer og definisjoner som må inngå i en objektiv beskrivelse av et fenomen. Dette innebærer for eksempel at selv om en godtar objektivitetskriteriet som betingelse for beskrivelse og forklaring av psykologiske og sosiale fenomen, så kan vi likevel på adekvat vis operere med begrep som *mening*, *hensikt*, *holdning*, osv. som i seg selv refererer til subjektive og begrepsmessig konstruerte tilstander, for å beskrive og forstå psykologiske tilstander. Psykologer som Watson og Skinner som tar utgangspunkt i radikal atferdspsykologi, benekter nettopp at slike begrep og det de henviser til er relevante for psykologisk vitenskap. De hevder at psykologien bare kan opprettholde sin status som vitenskap nettopp ved å eliminere slike begrep. Imidlertid er det ikke slik, som Watson, Skinner og empiristisk psykologi hevder, at en henvisning til og inkludering av slike subjektive, kvalitative og "hypotetiske" tilstander eliminerer en objektiv kausal-forståelse av psykologiske fenomener og tilstander. Tvert imot må nettopp en objektiv kausal-forståelse og en kvalitativ analyse av subjektive menneskelige handlinger som nettopp subjektive, inkludere og forutsette hverandre.

En vil også se mer direkte at en referanse til nettopp mening og forståelse av hva dette innebærer er en betingelse for en vitenskapelig vurdering av kausale forklaringer når det gjelder menneskelig atferd.

2 SUBJEKTIVE HANDLINGER, OBJEKTIVE DIMENSJONER

Innenfor både psykologi og sosialvitenskap generelt har en vært opptatt av empirisk forskning som grunnlag for vitenskapelig forståelse. Grunnproblematikken innenfor empiristisk tenkning har særlig gått på mulighetene for predikasjon og kontroll av variabler for på den måten å kunne forutse og til en viss grad innenfor brukerorientert forskning å kunne påvirke årsaksfaktorer og hendelsesforløp i ønsket retning. Teoriens funksjon her var i overveiende grad tenkt å være støttende i forhold til selve den empiriske utredningen og var *ikke* tenkt å inneha noen selvstendig eller autonom status hva gjaldt grunnforståelse. Dvs: en avviser tanken om at innsikt og sannhet kan utredes direkte fra det teoretiske nivået *uavhengig av* selve de empiriske slutningene. Imidlertid kan det reises fundamentale innvendinger mot dette perspektivet, noe vi vil vende tilbake til gjennom hele teksten. I tillegg vil vi vise at en slik kritikk av selve den empiristiske tenkningen også vil ramme andre vitenskapsteori-retninger som i virkeligheten viser seg å bygge på de samme grunnbetingelser som empirismen selv, selv om de til og med i utgangspunktet bygger hele sitt teoretiske legitimasjonsgrunnlag på nettopp en avvisning av nettopp empirismen.

En grunnleggende berettiget kritikk av empirismen er simpelthen at objekter, fenomener og data i den virkelige verden ikke kan defineres eller forstås ut fra sine rene fysiske og observerbare betingelser. På en måte ville dette nemlig innebære at en samtidig inkluderte både *for mye* og *for lite*. For mye fordi en ikke ville være i stand til definatorisk å avgrense fenomenet og for lite fordi en i utgangspunktet ikke ville inneha definatoriske begrep som fortalte oss alt om hva som skulle inkluderes. Vi kan i realiteten ikke si en eneste ting om et fenomen som i utgangspunktet ikke er teoretisk definert på en eller annen måte. Ting – også vår umiddelbare verden – må i utgangspunktet være kategorisert på et eller annet begrepslig og/eller teoretisk nivå for at vi i det hele tatt skal kunne persipere det som det vi *faktisk gjør*. Hvis et fenomens status skulle defineres utelukkende ut fra rene empiriske kriterier, ville vi for eksempel ikke ha noen som helst kriterier for å generalisere det og overføre observasjon, erfaring og kunnskap fra den ene situasjonen til den andre. All erkjennelse og forskning, ikke minst den empiriske selv, ville da måtte bli absurd og meningsløs.

For at vi skal kunne tolke data og bringe mening og kontinuitet til dem, må de altså i utgangspunktet være tolket. Dette vil for eksempel også gjelde menneskelig atferd som faktisk ikke kan beskrives i rent deskriptive og objektivistiske termer, selv om enkelte psykologiretninger som for eksempel den skinnerianske varianten av behaviorisme tenderer mot å hevde dette. Når det gjelder menneskelige handlinger er det særlig når en har oppfattet disse som rent subjektive og individuelle, at en har vært tilbøyelige til å tolke dem objektivistisk i empirisk forstand, selv om dette naturligvis ikke er entydig og konsekvent. En har da antatt at mennesket enten er determinert av bestemte påvirkninger og betingelser utenfra, for eksempel fra miljøet, eller at det i overveiende grad er styrt av indre – og objektivt gitte – disposisjonelle faktorer og personlighetsmessige egenskaper. Innenfor mer sosial og interaksjonistisk tenkning har en imidlertid de senere år hatt sterke tilbøyeligheter til å forstå både mennesket og det situasjonelle selv i et fortolket perspektiv, dvs. som unike ikke-objektivistiske betingelser ved den enkelte situasjon. På den annen side har mer tradisjonell empiristisk tenkning hatt et sterkt fofeste og utøvd dominans også innenfor det sosiale forskningsfeltet av for eksempel psykologien, særlig relatert til tradisjonell sosialpsykologi.

Tesen som framføres gjennom denne teksten er imidlertid at både de retningene som framfører et ensidig empiristisk perspektiv og de som på den andre siden hevder et

konsekvent fortolket i en eller flere varianter, er nødt til å feile, både på genuint egne så vel som på noen felles grunnleggende premisser. Vi vil hevde at det ikke er mulig å forstå og forklare verken psykologiske eller sosiale fenomener med utgangspunkt i eksklusivt *en* av disse posisjonene. Heller ikke tror vi det vil være mulig å opprettholde kategoriale og helt adskilte oppfatninger av menneskelige handlinger og holdninger som *enten* individuelle eller sosiale. Når dette er sagt, vil vi imidlertid også hevde at vi gjennom en alternativ helhets- eller ”fler-dimensjonal” forståelse likevel på et bestemt abstraksjonsnivå vil måtte opprettholde egne kategorier som henviser til *både* det *subjektive* og *unike* og det *kollektive* og sosialt definerte.

Når det gjelder så vel psykologiske som sosiale handlinger, er det vesentlig å forstå at disse ikke kan gis rent nøytrale, objektive og avgrensede definisjoner. Nå vil vi jo hevde at det generelt gjelder at ingen fenomener overhodet kan gis en nøytral og rent ”empirisk” eller umiddelbart ”sanserelatert betegnelse” og at dette egentlig ville være en absurditet. Men problemet blir især akutt og viktig når vi relaterer det til de nevnte menneske-relaterte handlinger og fenomener. Disse må alltid i utgangspunktet *tolkes* på bestemte måter. Det må med andre ord inngå eller legges til grunn kvalitative benevnelser eller vurderinger av hva fenomenene egentlig *er*. De viktige er at slike kvalitative vurderinger og benevnelser ikke er å betrakte som subjektive eller situasjonelle, men tvert imot må forstås eller forutsettes som *objektive*. Hermed antyder vi faktisk en oppløsning av det tradisjonelt kategoriske skille mellom det subjektive og det objektive. Gjennom teksten vil vi nettopp argumentere for at dette skillet ikke lar seg opprettholde når vi har med å gjøre og skal forstå menneskelige og sosiale fenomen. Det blir antydningssvis snakk om en *i utgangspunktet* fortolket virkelighet som imidlertid *grunnleggende* er objektiv eller opererer på objektive premisser.

Sosiale og menneskelige handlinger er alltid fortolkede, dvs. de er alltid konstituerte gjennom sosiale relasjoner og kollektive representasjoner de utgår fra. Men dette er samtidig deres objektive basis, i motsetning til naturvitenskapene. Gjennom bestemte sosiale konstitusjonsforhold defineres hva som for eksempel er konflikt, krig og fred, aggresjon, sinne, misunnelse, skamfølelse, osv, osv. Poenget er nå at disse tilstandene rent empirisk viser seg eller kommer til syne på enten/både det subjektivt individuelle og det overordnede sosiale nivået. Hvorvidt fenomenene krig, aggresjon, misunnelse, osv forekommer eller ikke er altså et rent empirisk spørsmål. Formulert som påstand om noe faktisk forekommende eller ei, har det altså status som det vi benevnte som ”epistemisk objektivt”. Det som imidlertid *ikke* uttrykkes i påstands form vedrørende om noe som eksisterer eller ikke, er nettopp hva krig, aggresjon og misunnelse egentlig *er*. Tvert imot er det slik at dette er *objektivt* forutsatt og nedlagt i selve den epistemiske objektiviteten som undersøker fenomenets empiriske status. Selve disse begrepene må altså i utgangspunktet være objektivt definert eller konstituert hvis deres empiriske status skal kunne avklares. Vi benevnte dette premisset som et begreps ”lingvistiske objektivitet”. Vi ser altså at selv om det er kollektivt konstituert – dvs - både sosialt, kulturelt og historisk – *hva* som skal være innholdet i disse fenomenene som begrepene henviser til, så må de være objektive, på både det subjektive og kollektive planet. En empirisk undersøkelse over hvorvidt en eller flere personer viser aggresjon, går altså nettopp ikke ut på å vise hva aggresjon er - fordi dette forutsettes sosialt (men objektivt) konstituert i utgangspunktet - men å undersøke hvorvidt dette begrepslig og kollektivt konstituerte fenomenet forekommer hos bestemte personer i den aktuelle situasjonen. På samme vis vil en enkeltperson vite om og når vedkommende er aggressiv, misunnelig, osv, fordi dette er følelser som samtidig er konstituert som det det er gjennom en felles kollektiv prosess. Poenget er imidlertid at de nettopp derfor ikke er definert som, eller er å forstå som enten rent subjektive eller umiddelbart empirisk gitte fenomen, da dette da ville innebære at de måtte framstå som både absurde og meningsløse. På både det subjektive og det sosialt kollektive nivået må altså disse fenomenene forstås som sosialt og objektivt konstituerte –

som lingvistisk objektive. At fenomener er lingvistisk objektive innebærer altså at de er sanne eller falske *uavhengig* av beskrivelser, forståelse eller de bevisste teoriene eller hypotesene om dem hos individene eller de sosiale kollektivene som benytter seg av eller mener seg berørt av dem. Det er verken nødvendig eller tilstrekkelig med individenes egen bevissthet, forståelse eller beskrivelse av dem.

La oss for eksempel se nærmere på fenomenet "agresjon". For at dette skal være meningsfullt og ikke bare framstå som en ren subjektiv representasjon, må det inneholde bestemte ting som det refererer til som det er alminnelig enighet om, for eksempel hensikt å skade andre, mer eller mindre voldsomme negative verbale eller/og fysiske utfall mot andre personer, osv, uavhengig av hvordan enkeltpersoner måtte oppfatte dette eller forstå og beskrive en enkelthandling. Likeså vil dette gjelde et begrep som "uærlighet". Det kan ikke forstås rent subjektivt som for eksempel å fjerne ting. Det vil nettopp ikke være tilstrekkelig med rent subjektive eller individuelle forklaringer og definisjoner, da dette ville innebære at en ikke kunne definere og kategorisere fenomener i det hele tatt, hvilket ville føre til at vi i utgangspunktet ikke ville kunne danne oss noen konsistent mening om dem. Det viktige er at dette vil gjelde menneskelig-sosiale fenomener generelt. Disse fenomenene er nettopp lingvistisk objektive i den betydning at de er det de er nettopp fordi de er sosialt konstituert som dette eller disse bestemte fenomenene. Dette innebærer at bestemte individegenskaper eller individ-handlinger i utgangspunktet må knyttes til sosialt konstituerte betingelser. For at en individuell handling skal være konstituert som "stjeling" eller "uærlighet" må den for eksempel inneholde intensjonen (subjektive komponent) om å lure eller ta noe fra andre på urettmessig vis (sosiale komponent). Mer presist må vi altså se handlingen som lingvistisk objektiv som på sammenfallende vis inneholder både den subjektive og sosiale komponenten i en helhet. Den kan ikke være konstituert bare ut fra en ren subjektiv oppfatning. Igjen vil dette bare framstå som meningsløst. Det varierer imidlertid fra fenomen til fenomen hvorvidt den bevisste subjektive dimensjonen i utgangspunktet må spille aktivt med. Når det gjelder uærlighet er en bestemt subjektoppfatning eller intensjon nødvendig. Snakker vi om agresjon, synes det imidlertid ikke nødvendig. En kan i utgangspunktet være aggressiv uten å vite det, for eksempel under bestemte bevissthetstilstander, men vil oftest likevel være det. Fornærmelse er et fenomen hvor det ikke er nødvendig med en bevisst intensjonalitet hos subjektet det utgår fra for å konstituere det som fenomen. En kan godt virke fornærmende på andre uten å ville eller vite om det. Det trenger altså ikke være subjektivt konstituerende på den subjektive "avsender-siden", men må til gjengjeld være det på "mottaker-siden" på det subjektive nivået. Dette siste er altså en nødvendig forutsetning for å konstituere noe som fornærmelse, som altså alltid er *fornærmelse av andre*. Fenomenet som i seg selv sosialt konstituert som nettopp fornærmelse, er avhengig av en tilsvarende subjektiv opplevelse hos mottaker, men er til gjengjeld uavhengig av tilfeldige andre enkeltindividers, tilskueres, observatørens oppfatning og opplevelse av fenomenet rent konkret/situasjonelt.

Hvorvidt det lingvistisk objektivt konstituerte fenomenet også eksisterer som epistemisk objektivt fenomen, blir altså et empirisk spørsmål. Disse to begrepene kan altså ses i sammenheng med hverandre, men må altså forstås som logisk atskilte, selv om epistemisk objektive fenomen vanligvis også vil være lingvistisk objektive. Vi kan altså som regel med absolutt sikkerhet konstatere at vi har å gjøre med lingvistisk objektivitet, selv om det skulle være nesten umulig å fastslå fenomenets eller handlingens epistemiske innhold, dvs. dets empiriske innhold eller sannhetsgehalt. Forutsetningen om lingvistisk objektivitet kan utmerket godt ha bakgrunn i sosiale konstruksjoner hva gjelder det enkelte begrep og dets konkrete eller faktiske konstitusjonsbetingelser. Hva forutsetningen om lingvistisk objektivitet imidlertid *ikke* kan være underlagt, er den logiske og vitenskapsteoretiske forutsetningen som ligger til grunn for sosialkonstruktivismen selv, nemlig at prinsippet om lingvistisk objektivitet må være logisk knyttet til prinsippet om epistemisk objektivitet. Det er altså

nettopp det stikk motsatte som må være tilfellet hvis vi skal forstå hva så vel objektivitet som den nødvendige sosiale (og kulturelt-historiske) konstruksjonen av alle begreper, og forholdet mellom nettopp disse to betingelsene, nettopp innebærer.

Forskjellige begreper og fenomener synes å operere på forskjellig nivå hva gjelder objektiv konstitusjon. Lingvistisk objektive begreper som først og fremst refererer seg til sosialt konstituerte konvensjoner, vil for en stor del skifte identitet og opphøre som den lingvistisk objektive handling den i utgangspunktet er, hvis vi sosialt og konvensjonelt sett omdefinerer den til noe annet. Lingvistisk objektive fenomen som "stjeling" og "hærverk" blir muligens noe annet hvis vi bevisst omdefinerte de rent ytre handlingene til noe helt annet, endog noe positivt og ønskverdig. Ut fra behovene nedlagt i den sosiale orden i seg selv, synes det imidlertid å være et ufravikelig behov å bevisst definere og ha et begrep om disse fenomenene som samsvarer med det lingvistisk objektive innhold som i dag ligger nedfelt i det. Dette vil imidlertid kunne være et empirisk spørsmål. Når det gjelder begrep som for eksempel "schizofreni" eller andre som refererer seg til spesifikke psykiske sykdomstilstander, må vi regne med at fenomenene i liten eller ingen grad vil kunne skifte identitet, selv om vi omdefinerer dem. En slik omdefinering vil kun kunne framkomme som en rent språklig endring som ikke ville endre fenomenets grunnleggende identitet. Alle de grunnleggende kjennetegn som i utgangspunktet er nedlagt i det som begrepet tradisjonelt refererer eller henviser til, vil måtte bestå. I seg selv er det slik at vi ikke nødvendigvis må ha noe begrep om lidelsen schizofreni, enten dette gjelder rammede personer selv, omgivelsene eller noen faglig-vitenskapelig instans.

3 . SOSIAL OG VITENSKAPELIG DEFINISJON AV HANDLINGER

Ofte kan det råde forvirring og forekomme motstrid når det gjelder definisjonen av de fenomener som skal inngå i en forskningsprosess. Mye av årsakene til dette kan tilskrives noen av de kravene med hensyn til selve forskningsprosessen som har utgått fra empirismen. Dette dreier seg om selve oppfatningen av objektivitet og selve dataenes vesen eller status. Mye av problematikken har vært fokusert på de metodologiske prinsippene som har vært nedlagt i prinsippet om *operasjonalisme*. En har trodd at hvis en skal få tak i sannhetsinnholdet eller essensen i et fenomen, må en sette det på en operasjonell form for å sikre at en kan trekke ut dets objektive essens eller eksistens og eliminere alle spekulative og metafysiske oppfatninger og benevnelser som urettmessig blir knyttet til det. Å operasjonalisere et begrep som "aggresjon" vil for eksempel innebære å definere det med hensyn til de konkret-registrerbare atferdsformer som nødvendigvis inngår i eller egentlig utgjør fenomenet selv på sine objektive og deskriptive premisser. Men selve antakelsen om at et fenomen kan settes på en slik nøytral og deskriptiv form må i seg selv bero på en illusjon. I stedet for på denne måten å belyse og avklare fenomenet i seg selv, bidrar en konsekvent operasjonalisme til undergrave selve dets status. Eksperimenter som for eksempel skal avdekke fenomener som "uærlighet", "aggresjon", osv. tar ofte utgangspunkt i operasjonelle definisjoner av disse og undersøker på hvilke premisser og under hvilke omstendigheter disse da forekommer eller frambringes. I det kjente Milgram-eksperimentet som skulle avdekke "destruktiv lydighet", kunne en for eksempel operasjonalisere aggresjon i termer som målte frekvensen av villighet til å skru på strømbryteren som tilsynelatende ga forsøkspersoner elektriske sjokk, på forsøksleders instruksjoner. Tilsvarende kan uærlighet for eksempel operasjonelt defineres som tilbøyeligheten til plukke opp penger en finner på gaten uten deretter å spørre andre i nærheten om det er deres. Poenget med operasjonalismen er jo nettopp å kunne definere fenomenene slik at framgangsmåten for å måle dem er definert i utgangspunktet. Ethvert forskningsprosjekt står selvsagt fritt til å definere eller operasjonalisere fenomener slik de ønsker, men poenget er at de konklusjoner som trekkes fra slike eksperimenter som baserer seg på nettopp en operasjonell forståelse av fenomenet *ikke*, eller i alle fall sjelden, kan generaliseres til det virkelige liv, eller endog til *andre* avgrensede situasjoner. For hvis et fenomen defineres operasjonelt som en bestemt type eller sekvens av bestemte atferdsformer knyttet eller begrenset til en eller flere bestemte situasjoner, hvordan kan da disse si noe om andre situasjoner der helt andre atferdskategorier er involvert? Dette er ikke mulig, noe som innebærer at det derfor egentlig ikke er mulig å definere et fenomen begrepslig etter rene operasjonelle kriterier. Enhver slik avgrenset definisjon som den som er nedlagt i operasjonalismen selv, innebærer altså at vi ikke er i stand til å trekke eller overføre noen konklusjoner til det virkelige liv. Dessuten er det slik at når vi studerer menneskelige fenomener som aggresjon og uærlighet, må nettopp menneskelige faktorer i seg selv regnes inn i selve undersøkelsene, for eksempel motivasjonsfaktorer og indre psykisk dynamikk. Det er imidlertid ikke tilfellet at slike prosesser ses på som sluttede og isolerte faktorer som bare virker på "innsiden" av eller i hodet på individet. Det er i stedet snakk om en «interaktiv» prosess der situasjonsbetingelser aktivt samspiller med grunnleggende konstitusjonsbetingelser i individet selv. Ytre atferd og væremåter blir dermed meningsfulle nettopp når de ses i forbindelse med grunnleggende person- og motivasjonsbetingelser hos individet. Dette gir oss også muligheten til en mer allmenne teoretisering over faktorer og

betingelser som fører til for eksempel aggresjon i de enkelte tilfeller og framfor alt til dannelsen av et mer allment begrep om aggresjon og en generalisert oppfatning av hvordan aggresjon oppstår. Det er altså umulig å operere med et begrep om aggresjon uten samtidig å implisere et begrep om for eksempel "intensjonalitet". Handlinger og atferd *i seg selv* kan aldri være aggresjon. I begrepet, slik det er konstituert som meningsfullt og allment fenomen, må det også inngå en hensikt eller intensjon å skade eller rette negative holdninger eller responser av et eller annet slag mot andre personer. Det er nettopp dette som er tilfellet eller må være til stede hos *personen selv* som utøver aggresjonen. Ellers vil det på bakgrunn av bare ytre observasjon av selve atferden ikke være snakk om aggresjon, men om noe annet. Fenomenet "aggresjon" må altså i seg selv være konstituert som en bestemt følelsesmessig og motivasjonell tilstand hos personen selv som identifiseres som utøveren av aggresjonen, hvis det observerte fenomenet skal kunne karakteriseres som nettopp aggresjon.

Dette innebærer at det er umulig å forstå og forklare psykologiske og sosiale fenomener ut fra rene beskrivelser, eller *deskriptive* kriterier. En ren deskriptiv framstilling av et fenomen er nettopp ikke i stand til å framstille og begrepssette selve det konstitutive innholdet i begrepet, det som gjør det til det som det er, dvs. et meningsfullt og allment fenomen. Et vitenskapelig begrep om eller definisjon av et fenomen må derfor nødvendigvis omfatte noe utover det deskriptive og operasjonelle. Som vi antydnet blir *intensjonalitet* et sentralt begrep når vi vil beskrive og forklare psykologiske fenomen. Det kan være uenighet om hvorvidt intensjonalitet i seg selv er et rent deskriptivt eller et forklarende begrep, dvs. et "siste-instans" begrep som er i stand til å gi en uttømmende framstilling av fenomenet selv og dets grunnleggende årsaksbetingelser. Det kan imidlertid hevdes at det å peke på den intensjonalitet som ligger til grunn for et psykologisk fenomen ikke nødvendigvis er å henvise til de kausale årsaksforhold som ligger bak. Som vi imidlertid fastslo, er det intensjonale ved et bestemte fenomen, for eksempel aggresjon, nettopp det som konstituerer den som det er. Dette berører ikke postulatet om de mulige årsaksforholdene som kan ligge til grunn for at aggresjon i seg selv forekommer i de enkelte tilfellene. Aggresjon kan for eksempel til syvende og sist være forårsaket av bio-kjemiske forstyrrelser i hjernen av en eller annen art, uten at dette berører eller fører til at vi derfor må forkaste antakelsen om en grunnleggende intensjon som må ligge til grunn for eller utgjøre en forutsetning for tilstanden. Det er altså snakk om basale betingelser på to forskjellige plan. En grunnleggende intensjon må alltid være til stede for å gjøre handlingen til det den er, mens den på samme tid utmerket godt kan være "ytre" forårsaket av andre faktorer som til gjengjeld ikke spiller noen rolle i konstitueringen av fenomenet i seg selv, dvs. det som gjør den til *det det er* og framstår som. En handlings intensjoner framstår da som et definisjons- og konstitusjons-forhold, mens dens mulige årsaker vil være et empirisk spørsmål. Det empiriske årsaksforholdet kan dermed ikke representere eller utgjøre fenomenet selv. Ren empiri kan ikke uttømme eller gjøres identisk med noe i seg selv. Selve fenomenet må defineres og identifiseres *utenfor* selve det empiriske domenet eller de empiriske prosessene som har bidratt til å avdekke det. Empiriske undersøkelser kan derfor ikke være grunnleggende i forståelsen av et fenomen. Blant annet innebærer dette igjen at teoretiske konstruksjoner og konstitusjonen av selve meningsinnholdet i et fenomen er overordnet en ren empirisk avdekking av det. Fenomenene selv og deres konstituerende betingelser må derfor langt på vei betraktes som et *utenomvitenskapelig* forhold der vitenskapelige analyser for å avdekke og avklare dem nødvendigvis kommer inn i *neste* fase. Dette gir liten støtte til såkalte konstruktivistiske oppfatninger om at vitenskapene, eller vitens-ideologiene, langt på vei er konstituerende for fenomenene selv. Bl.a. har Foucault langt på vei hevdet at "sinnsykdrom" og psykiske lidelser i seg selv er konstituert med bakgrunn i etableringen av den psykiatriske vitenskapen selv. Grovt sett kan vi her hevde at slike postulater bygger på i filosofisk forstand idealistiske misforståelser av grunnleggende årsaksforhold hva gjelder sosiale og menneskelige fenomen.

Ut fra det vi derfor nå kan konstatere når det gjelder hva som konstituerer et fenomen og gjør det til det som det er, så kan vi også fastslå hvilke betingelser som i seg selv er knyttet til det å danne oss overordnede begrep om fenomener, noe som igjen gjør oss i stand til å foreta konkrete undersøkelser av dem under forskjellige betingelser og nettopp på tvers av enkeltsituasjoner. Dette er imidlertid ikke mulig hvis vi hadde holdt oss til en streng empirisk analyse etter grunnleggende empiristiske – og konstruktivistiske – betingelser.

Vi ser altså at vi i realiteten kan, for å skaffe oss et helhetlig og flere-dimensjonalt bilde av et fenomen, operere med både samtidig virkende objektive og intensjonelle faktorer. I virkeligheten utgjør ikke disse noen motsetninger i forhold til hverandre når det gjelder å få en overordnet forståelse av ting, slik imidlertid både empirismen og konstruktivismen forutsetter. Individets umiddelbare intensjonale forståelse av sine handlinger som styrt etter bestemte motiv er grunnleggende for konstitueringen av selve fenomenet. På den andre siden er fenomenet lingvistisk objektivt på den måten at det både har allmenn mening *utover* nettopp enkelt-individets subjektive intensjoner og kan identifiseres og beskrives *uavhengig* av enkeltindividets bevissthet om selve *begrepet* aggresjon. Det intensjonale og det objektive betinger hverandre i stedet for å stå i motstrid til hverandre som teoretiske og vitenskapelige forklaringsprinsipp. I dette ligger også at det sosialt omskiftelige og den sosial-konvensjonelle konstitueringen av fenomener ikke setter dette i motstrid til en objektiv analyse av de samme fenomenene.

Det er i grunnen enkelt å kunne erkjenne at en objektivistisk beskrivelse av fenomener på rent empiristiske kriterier, med en rent ytre deskriptiv framstilling av objektivt registrerbare atferdskategorier, må bli utilstrekkelig eller bent fram irrelevant. Det er for eksempel opplagt at identiske former for ytre registrerbar atferd i forskjellige situasjoner, kulturer og kontekster kan være konstituert som og derfor være uttrykk for vidt forskjellige ting eller fenomener. Omvendt kan selvsagt samme konstituerte fenomen under forskjellige betingelser gi seg helt forskjellige uttrykk med hensyn til atferdsformer. Et fenomen er i prinsippet aldri identisk med sine ytre eller rene atferdsuttrykk. Atferd og systematisering av rene atferdsuttrykk sier *ingenting* om et fenomen hvis vi ikke på forhånd har et sosialt og intensjonelt konstituert begrep om hva et fenomen er og hva som er inneholdt i det. Teoretiske og abstrakte (lingvistisk objektive) begrep må derfor nødvendigvis gå foran det deskriptive og registrerbare «innholdet» i dem. Når det av enkelte forfattere blir påpekt at vi må ha forskjellige ”sosialpsykologiske” forklaringer fra den ene historiske epoken til den annen³, innebærer ikke dette at vi ikke kan ha universelle forklaringer som henviser til mer allmenne forhold og betingelser utover den enkelte historiske situasjon eller epoke. Det ser ut til å være et mistak å bare referere til og ta utgangspunkt i et fenomens umiddelbare manifestasjoner når vi danner oss forklaringer, da det er klart at slike manifestasjoner i utgangspunktet ikke er identisk med selve fenomenets konstitusjonsbetingelser. Et fenomens ”realitet” kan bare bestemmes ut fra dets mer universelle eksistensbetingelser; ikke hvorvidt vi rent empirisk kan henviser til dets tilstedeværelse eller hyppighet fra den ene situasjonen til den andre. De universelle sidene ved et fenomen og dets eksistens har å gjøre med de mer overordnede og lovmessige betingelsene for det som nettopp er til stede på tvers av ulike situasjoner. Tyngdekraften vil for eksempel gjelde som universelt prinsipp selv om vi rent temporært kan skape betingelser som opphever virkningen av den. Et bestemt virus’ smitte-egenskaper eller effekt forsvinner ikke som universell betingelse fordi vi finner en vaksine som gjør at smitten og sykdommen faktisk ikke viser seg i forskjellige konkrete situasjoner. Det *universelle* kriteriet eller kjennetegnet ved et fenomen er altså at det forekommer og lar seg identifisere nettopp *på tvers* av ulike situasjoner. Å hevde at ting nødvendigvis må endre seg i takt med

³ Se K. J. Gergen (1973): ”Social psychology as History”.

ulike historiske epoker og betingelser er altså å hevde en form for empirisme som forutsetter at erkjennelsen må ha utspring i umiddelbar sansing og erfaring.

Noe annerledes enn når det gjelder naturfenomener stiller det seg imidlertid mht. sosiale og menneskelige fenomen. Men også her blir et rent "historisk" og temporært forklaringsprinsipp med utgangspunkt i en empirisk erkjennelsesmåte utilstrekkelig. Menneskelige og sosiale fenomener må sies å inngå i et mer skiftende årsaksforhold, men her vil også i høy grad et prinsipp om *generalitet* gjelde som nødvendigvis går utover den enkelte situasjon. Vi kan for eksempel tenke oss flere konkrete årsaker til menneskelig aggresjon, glede, depresjon, osv., men felles for slike årsaker er at de er generelle, dvs. gjeldende *utover* den enkelte situasjon hvis bare betingelsene ellers er like. Poenget er nettopp at vi uansett nivå må finne forklaringer som nødvendigvis går utover den enkelte situasjon. Ikke noe kan *logisk* sett knyttes til situasjonen i seg selv, selv om det enkelte fenomen rent empirisk bare viser seg i *en* enkel- situasjon. Selv et fenomen som bare forekommer som et enkelttilfelle må nødvendigvis framkomme som et resultat av generelle og allmenne prinsipper ved fenomenet selv og de elementer og betingelser som til enhver tid inngår i det.

Det er klart at opp gjennom historien og fra den ene kulturen til den andre kan det være og har det vært forskjellige årsaker til forskjellige fenomener og derfor også naturlig nok forskjellige forklaringer på dem, alt fra krig, mht. alt fra mord, selvmord, kjærlighet, arbeid, fred, osv. Typisk for alle forklaringer, riktige eller feilaktige, er imidlertid at de alltid må henvise til eller ha som utgangspunkt at bestemte allmenne forutsetninger og lovmessigheter er til stede. Ved at nye betingelser og hendelser inntreffer og gjør seg gjeldende, innføres samtidig nye allmenne forutsetninger på et eller annet plan, men aldri rent temporære som logisk sett bare kan gjelde enkelt-situasjonen.

Mange vil kunne hevde at ut fra dette vil selve objektivitetskriteriet som ofte anses som avgjørende for hvorvidt vi kan snakke om vitenskapelighet eller ikke, måtte falle bort. Positivistene vil i tråd med dette ofte hardnakket gå for en *operasjonalisme*, som vi var inne på ovenfor, som definerer alle data, fenomener og handlinger i rent ytre fysiske termer med utgangspunkt i "objektiv" observasjon og registrering og kanskje i forlengelsen av dette benekte eller i alle fall se bort fra enhver henvisning til ytre handlinger og data som spesifikke uttrykk for noe "menneskelig" eller "sosialt". Slike overordnede begrep kan lett oppfattes som spekulative og ideologiske som i seg selv ikke har bakgrunn i ren erfaring. Det synes imidlertid klart at et slikt perspektiv i siste instans må føre til en avvisning av både psykologi og sosiologi som vitenskaper, og for human- og sosialvitenskapene i sin helhet. Disse vitenskapene krever pr. definisjon et begrep om og en henvisning til både menneskelige subjekt og enkelt-aktører og bestemte konstellasjoner, forbindelser og sammenhenger aktører imellom. Dessuten er det slik at en forklaring på for eksempel aggresjon, depresjon, misunnelse, selvmord, osv. som kun har referanse til ytre registrerbar atferd ikke er i stand til å fange opp fenomenet i det hele tatt. For det første fordrer slike fenomener i seg selv et utgangspunkt i noe subjektivt menneskelig eller mellom-menneskelig. "Nøytrale" gjenstander kan logisk sett ikke inneha noen av disse egenskapene eller fenomenene. Videre må dette da være fenomen som hva både årsaker og "symptomer" angår nødvendigvis må variere fra person til person. Rent ytre registrerbare kjennetegn som objektive og universelle "varemerker" for forskjellige tilstander som dermed gis nøytral status, finnes således ikke.

4. STATUS HVA ANGÅR PSYKOLOGISKE FENOMEN

Hvordan er forholdet mellom det psykologiske og det sosiale innholdet i psykologiske tilstander selv? Med psykologiske tilstander kan vi inkludere slike ting som følelser, motiver, tanker, atferd, osv. Dette selvsagt helt generelt definert, for menneskets psyke er bak dette et temmelig komplisert anliggende. Det sentrale i vår sammenheng er imidlertid hvordan vi kan forstå og knytte forbindelsen fra dette med menneskets omverden og interaksjonsbetingelser. Går det for eksempel an å ha et overordnet sosialt perspektiv på menneskelige psykologiske tilstander? Enkelte har i alle fall ment at vi med fordel kan ta utgangspunkt i den sosiale dimensjonen selv hvis vi vil forstå og analysere menneskets psyke. Teoriretninger som har valgt et slikt utgangspunkt er for eksempel ulike radikale representanter for en såkalt "marxistisk" psykologi, for eksempel "freudomarxismen" som hadde utgangspunkt i en vestlig marxisme som knyttet an til psykologien gjennom et forsøk på å syntetisere nettopp marxismen med Freuds tenkning, og i tillegg for eksempel den såkalte "virksomhetsteorien" som utgikk fra en mer østlig marxisme der en tok utgangspunkt i et slags sosialt aktivitets- og arbeidsbegrep. Av de aller nyeste retningene er det særlig "sosialkonstruktivismen" som har vært framtrepende når det gjelder å forstå psykologiske fenomener på sosiale premisser i en eller flere varianter. Det er imidlertid grunn til her å peke på at i den grad disse fra en sosial posisjon går inn på selve det psykologiske, står de i fare for å ende opp med to ting: 1) de fyller det psykologiske selv opp med sosiale determinanter og kategorier som bidrar til å utarme det psykologiske innholdet og den psykologiske identiteten og gjenstanden selv, eller/og 2) de er ikke i stand til å utsi noe essensielt om det psykologiske selv og blir i beste fall bare liggende på "utsiden" av det.

Samtidig må det imidlertid være relativt rimelig å hevde at sosiale betingelser og forhold på et eller annet nivå må ha betydning for menneskets psyke. Verken mennesket selv eller dets "sjeleliv" kan sies å eksistere som et "lukket rom" eller isolert "monade".⁴ Vi vil i denne sammenheng derfor nærme oss problematikken to-dimensjonalt så å si. Vi må se på psykologiske fenomen som på samme tid psykologisk og sosialt konstituert, uten å redusere det ene til det andre.

Hvis vi for eksempel godtar at psykologiske fenomen alltid på et bestemt nivå eller premisser må inngå i et sosialt konstitusjonsforhold, hevder vi *ikke* at de utelukkende kan defineres ut fra sosiale kriterier. Det er en vesentlig distinksjon her som forhåpentlig vil bli klarere utover i teksten. Etter vår mening er psykologi som kategori logisk sett nettopp *ikke* sosiologi, noe som i seg selv måtte medført at kategorien selv ville vært overflødig eller ikke hadde eksistert.⁵ Det psykologiske selv må eksistere som egen autonom kategori og gjenstand, men samtidig inngå i en logisk sammenheng med noe utenfor seg selv – det sosiale eller det "psykologiske individs" naturlige og nødvendige omgivelser eller omland.

I utgangspunktet må det hevdes at psykologiske tilstander kan sies å være sosialt *konstituerte*, noe som etter Greenwoods - og min - mening *ikke* innebærer at de er sosialt

⁴ I. Burkitt (1991) forutsetter – feilaktig - at for eksempel psykoanalysen og annen etablert psykologi generelt må forstås som "monadisk".

⁵ En forfatter som imidlertid, i alle fall implisitt, tenderer mot en slik oppfatning etter vår mening er G. H. Mead, hvis teori kan underkastes en grunnleggende kritikk.

konstruerte. Det siste forutsetter at det psykologiske i seg selv tenkes ”fylt opp” eller få sitt innhold definert i sosiale kategorier, hvilket vi som nevnt betrakter som en umulighet. Når vi derimot antar at det er rimelig å hevde at psykologiske fenomen i alle fall på ett nivå er sosialt konstituerte, mener vi at de på bestemte premisser er nødt til å nedfelle seg eller komme til uttrykk nettopp på det sosiale nivået. Dette er nok noe mer komplisert enn det umiddelbart kan virke som. *En* ting er at psykologiske følelser som misunnelse, skam, hat, osv alltid utspiller seg på et eller annet sosialt plan, i forhold til bestemte personer og situasjoner. En annen ting er at selve følelsen og det som er nedlagt i selve definisjonen av den, representerer sosialt definerte og konstituerte representasjoner, som nettopp fordi de er sosialt og ikke personlig konstituerte, må forstås objektivt, noe vi bl.a. var inne på i kap. 2. En psykologisk følelse kan sies å være sosialt konstituert på flere sammenløpende premisser. For det første må det være klart for både personen selv og omverdenen hva som er definert med en bestemt lingvistisk betegnelse på en følelse, for eksempel skamfølelse. Den må være lingvistisk objektiv. For det annet er det av avgjørende betydning at aktøren eller personen selv, i nøye samsvar med nettopp de sosiale omgivelsene, opplever bestemte handlinger hos seg selv eller relasjoner til omverdenen som nettopp det vi forstår som skamfulle. Dette perspektivet ivaretar nettopp både de psykologiske og sosiale dimensjonene ved følelsen, uten å redusere den ene til den andre for således å skulle eliminere det psykologiske eller det sosiale i den. Følelsen eksisterer som noe genuint psykologisk knyttet til den enkelte aktør, samtidig som den må framstå som objektiv konstituert fenomen på det sosiale nivå. Vi skjønner ut fra dette at en ”ren” psykologisk følelse som opptrer som en isolert ”monade” blir en umulighet. Det er derfor direkte feilaktig å karakterisere etablert og tradisjonell psykologi som utgått av og bestående av en monadisk essens og oppfatning. Selvoppfattelse og sosial definisjon inngår som nødvendige deler av eller dimensjoner ved hverandre. Det er snakk om psykologisk meningsfulle opplevelser som også samtidig må ha et *sosialt* meningsfullt innhold for å kunne utgjøre den bestemte psykologiske følelsen den er. Vi kan selvsagt ikke tenke oss skamfølelse som en isolert affekt utelukkende henlagt til personens eget hode, så å si. Selv om betegnelse, klassifiseringene av og det definerte innholdet i disse følelsene er sosialt lært, spiller disse igjen ingen rolle i selve konstitueringen av dem som følelser. Et barn vil på et bestemt alderstrinn begynne å oppleve eller bli skamfull, uten nødvendigvis å ha et lingvistisk begrep om ”skamfullhet” i seg selv. Følelsen er knyttet til et bestemt sosialt konstituert forhold som går ut over og ligger til grunn for selve den lingvistiske betegnelsen, snarere enn å være et produkt av denne.⁶

En kan selvfølgelig, med eller uten bevisst bruk av bestemte lingvistiske begrep, lære personer til å bli skamfulle, sinte eller redde for noe bestemt. Det er imidlertid heller ikke da slik at det er begrepene og læringen i seg selv som utgjør grunnlaget for følelsene. Følelsene i seg selv, for eksempel skamfølelse er konstituert som et bestemt objektivt forhold mellom det psykologiske og sosiale i allmennhet; nemlig at det finnes spesifikke betingelser i det indre forholdet mellom det psykologiske og sosiale hos hver enkelt person som for seg selv skaper det vi benevner som skamfullhet hos individet selv. Det å lære opp en person i å føle seg skamfull i en ny situasjon, er således ikke å skape følelsen selv i sitt utgangspunkt – *som* kategorisert følelse – men i høyden å videreføre den til nye aktuelle situasjoner, gjennom for eksempel bestemte ytre påvirkninger.

Ved å betrakte det berømte Schachter-Singer eksperimentet kan vi få fram de grunnleggende og konstituerende betingelsene ved for eksempel menneskelige følelser i seg selv.⁷ Dette eksperimentet, som fikk stor oppmerksomhet da det ble offentliggjort, er ofte blitt mistolket dit hen at det forklarte hvordan emosjoner i seg selv konstitueres ut fra

⁶ Noe imidlertid konstruktivister har en tendens til å hevde.

⁷ Vi går ikke inn på noen fullstendig redegjørelse for selve eksperimentets design.

bestemte sosiale merkelapper ("labels"), dvs. av våre rent lingvistiske beskrivelser og betegnelser av fenomenet.⁸ En hoved-hypotese i eksperimentet var nettopp at i tvetydig opplevd sosiale situasjoner vil våre beskrivelser og definisjoner av våre emosjonelle følelser og tilstander være influert av nettopp de sosiale føringer eller "cues" som er til stede og presenteres og *ikke* av våre egne persepsjoner av ulike emosjonelle tilstander på rene fysiologiske premisser, for eksempel mellom sinne og eufori, slik bl.a. den eldre James-Lange teorien hevdet. Schachter-Singer eksperimentet skulle da alternativt vise at det i stedet er våre kognitive fortolkninger, våre sosiale merkelapper og konstruksjoner som definerer og konstituerer våre følelser i enhver situasjon og hva som vil være innholdet i dem. Imidlertid kan det hevdes at eksperimentet i virkeligheten ikke avdekker noe som helst gjeldende konstitueringen av emosjoner i seg selv. Emosjonelle opplevelser blir nemlig ikke konstituert av tilfeldige merkelapper og fortolkninger som måtte være til stede i den enkelte situasjon. De konstitueres i stedet uavhengig av dette, gjennom det generelt meningsfulle forestillingsinnholdet som er nedlagt i den sosiale sammenheng personen inngår i som lingvistisk objektivt fenomen. Det konstitusjonelle forholdet går altså bakenfor og må i seg selv ligge til grunn for de temporære sosiale konstruksjonene, merkelappene og fortolkingene som er til stede i enkelt-situasjonene. Sistnevnte kan altså ikke si noe om konstitueringen av emosjoner i seg selv. Emosjonene er altså i utgangspunktet lingvistisk objektive. De følelsetilstandene som ble framkalt eller induert i de forskjellige eksperimentsituasjonene i Schachter-Singer eksperimentet, for eksempel at tilstedeværelsen av en aggressivt agerende person kunne skape sinne i en bestemt eksperiment-gruppe, sier i virkeligheten ingenting om konstitueringen av slike følelser i seg selv. Følelser som sinne, oppstemthet, osv. som oppstod i de enkelte situasjonene var ikke noe som i seg selv ble konstruert av merkelapper og «cues» i den enkelte situasjon. Grunnen er ganske enkel. Personene ble ikke satt i en "kunstig" følelsetilstand i den enkelte situasjon. Personene *var* i seg selv virkelig sinte, oppstemte, osv, simpelthen fordi slike grunnleggende følelser ikke er noe som konstrueres i den enkelte situasjon, men representerer et objektivt og allment konstitusjonsforhold mellom individ og de sosiale realiteter de generelt er underlagt. I en bestemt kultur eller sosial sammenheng er det noe bestemt definert, og dermed lingvistisk objektivt, som framkaller forskjellige følelsesmessige tilstander som sinne, glede, osv. Bestemte situasjonelle betingelser er altså egnet til å framkalle disse, men dette betinger altså at følelsen allerede er konstituert som lingvistisk objektivitet. En kan ganske enkelt ikke "skape" en ny følelse ut av en bestemt ny situasjon, bl.a. fordi en person ikke ville være i stand til å vite hvordan en skulle reagere på kvalitativt helt "nye" måter i helt nye og annerledes situasjoner. Egentlig innebærer det en absurditet å skulle hevde noe slikt. Konstitueringen av bestemte følelser til det de er, utgjør et objektivt forhold som utgår fra det forholdet der individet og dets psyke konstitueres og integreres på sine grunnleggende sosiale premisser. I en annen kultur enn vår egen kan det godt hende at helt andre ting framkaller sinne og glede, men poenget er at også her må det være snakk om et overordnet og objektivt konstitusjons-forhold. Ikke noe som opprinnelig dannes og defineres fra den ene situasjonen til den andre. Følelser er alltid allerede konstituert før og "bakenfor" den aktuelle fortolknings-situasjonen. Det er altså det *konstitusjonelle* som forklarer det *situasjonelle* (og konstruerte) og ikke omvendt. Det er helt nødvendig å ha denne distinksjonen klart for seg. Dette forteller oss også noe om det konstruerte og selve konstruksjonisme-oppfatningen i seg selv, nemlig at dette aldri kan danne utgangspunktet for en grunnleggende konstituering og forståelse av fenomener i seg selv. I den grad konstruktivismen i seg selv forsøker å rive grunnen vekk under enhver objektivisme-forståelse mislykkes den altså. I stedet må den selv

⁸ Noe som da bl.a. er blitt påpekt av Greenwood, 1991 og 1994.

forutsette det objektive, og som vi så i forbindelse med Schachter-Singer eksperimentet, direkte snylte på det i form av bare å kunne framstå ut fra selve eksistensen av og i den direkte forlengelsen av det.

Det er altså ikke merkelappene på og de eksplisitte beskrivelsene av de forskjellige tilstandene som i seg selv konstituerer og skaper dem. Det er altså ikke beskrivelsene i seg selv av slike tilstander og emosjoner som kan konstituere dem. Slike psykologiske tilstander kan aldri reflektere seg selv som rene *intensjonale objekt*. Dette ville innebære en selvmotsigelse. På den annen side er følelser heller ikke rene kopier eller refleksjoner av den ytre virkeligheten. Det må i stedet være slik at de to sidene eller dimensjonene betinger hverandre. Den objektivt deskriptive framstillingen kan sies å utgjøre en forutsetning for den subjektivt og motivasjonelt konstituerte følelsen hos den enkelte. Dette innebærer ikke at en må benekte betydningen av det sosialt konstruerte og intensjonelle når det gjelder objektive psykologiske tilstander. Tvert imot peker det på selve konstruksjonenes kreative rolle når det gjelder forklaringen av diverse psykologiske tilstanders innhold og *form* i forskjellige opplevde situasjoner – men berører *ikke* eller benekter konstruksjonenes *konstituerende* rolle og betydning når det gjelder de psykologiske tilstandene og deres opphav selv.

Dette vil for eksempel også gjelde *språket* og dets status. Språket må i utgangspunktet inneha objektiv status *hinsides* den konkrete bruken av det. *Bruken* i seg selv kan ikke konstituere selve språket, for eksempel fra den ene situasjonen til den andre, da dette ville innebære en selvmotsigelse og i virkeligheten forhindre en bruk av nettopp språket som meningsfullt intersubjektivt kommunikasjonsmiddel. Med hensyn til psykologiske tilstander innebærer dette også at i den grad disse beskrives og forklares, må det skje i et *objektivt* konstituert språk og begrepsapparat. Språket konstitueres altså *ikke* gjennom de sosiale konstruksjonene bygget på bestemte meningsoppfatninger og diskurser som intensjonelt sett er operative i de konkrete situasjonene. Språket må tvert imot være underlagt objektive føringer og må være allment konstituert *forut for* de konkrete sosiale konstruksjonene og diskursene det inngår og har sin bruksanvendelse i.

Når det gjelder *kulturelle forskjeller* hva angår psykologiske tilstander og mekanismer, eksisterer dette ikke i seg selv, men derimot i de *forestillingsbildene* og *konstruksjonen av de gjenstandene* de psykologiske tilstandene er rettet mot. Det er viktig å ha denne distinksjonen klar for seg. Det er snakk om en forskjell i de *sosiale formene* de psykologiske mekanismene ikles, *ikke* i de psykologiske tilstandene selv. Kulturelle forestillinger, så vel som språklige ytringer er signifikante i eksponeringen og beskrivelsen av psykologiske tilstander, men ikke i selve konstitueringen av dem. En kan for eksempel hevde at følelsesmessige opplevelser krever et språk om følelser, men følelser trenger et språk bare på den måten at det artikulerer bestemte *normative* distinksjoner i den sosiale verden selv, for eksempel ved å *betegne* noe som «avskyelig», «fornærmende», ”uærlig”, osv. Følelser og motiv trenger ikke et språk som skulle omfatte og i seg selv skulle gjøre disse til det de er, *som* for eksempel sinne, skamfølelse, fortvilelse, osv. Dette har også den implikasjonen at språket selv ikke er avhengig av å være knyttet til konkret forekommende følelsestilstander for å inneha identitet og objektivitet. En kultur som for eksempel besitter få språklige uttrykk hva gjelder ulike følelsestilstander, trenger derfor ikke bety eller innebære et fattigere følelser-repertoar hos dets medlemmer.

Når det gjelder kulturelle forskjeller mht. til psykologisk eksponering av følelser, motiver, atferd, osv., gjerne knyttet til de spesifikke identitetsprosjekt som de enkelte medlemmene er engasjert i og knyttet til, både individuelt og kollektivt, er det et rent *empirisk* spørsmål hvordan dette ytrer seg fra den ene kulturen til den andre. Glede, sorg, aggresjon, misunnelse, hjelpsomhet, fornærmelse, mindreverdfølelse, osv. må sies å være universelle tilstander i seg selv, men *hva* som i den enkelte kulturen frambringer disse følelsene og på

hvilken måte, må være bestemt og definert innenfor den bestemte kulturen og kan skyldes forskjellige faktorer av både overordnet og situasjonell karakter.

5. PSYKOLOGISKE KAUSALFORKLARINGER

I følge David Hume har vi ingen mulighet til å skaffe oss kunnskap om eventuelle *kausale* krefter og årsaker *bakenfor* våre umiddelbare *erfaringer* av virkeligheten og fenomenene. Kunnskap om bakenforliggende kausale krefter er i prinsippet umulig da vi ikke kan ha erfaringsbasert tilgang til slike fenomener. Erfaringen gir oss bare innsikt i *regelmessighet*, ikke i kausale påvirkningsprosesser. Hempel modifiserte dette ved å innføre eller forutsette kausallover basert på statistisk regularitet. Dette ble plassert inn i Hempels såkalte «*deduktiv-nomologiske*» forklaringsmodell. Det synes imidlertid å eksistere et noe problematisk forhold mellom kausalitet og regularitet. Ortodoks empirisme vil langt på vei hevde at kausalitet kan reduseres til, eller tolkes som regularitet. Det empirismen strengt tatt behøver og forholder seg metodologisk til, er prediksjon og kontroll. Som regel stanser den empiristiske forklaringslogikken ved dette punktet. Sammenhengen mellom ulike faktorer og fenomener som påvirker hverandre synes forklart nettopp gjennom den ytre observerbare evnen til å predikere fremtidige fenomener og hendelser. Hermed settes også langt på vei likhetstegn mellom prediksjon og forklaring. En utfordring her er selvsagt å skille ut signifikante sammenhenger eller korrelasjoner mellom ulike faktorer fra tilfeldige korrelasjoner der ulike fenomener kan opptre samtidig uten å ha forbindelse med hverandre. Dermed blir i siste instans *kausalbegrepet* sentralt, for ikke å si avgjørende. I den grad empirister vil opprettholde en distinksjon mellom signifikante eller kausale korrelasjoner, dvs. kausal regularitet, og tilfeldige korrelasjoner, kan selvsagt ikke det Hume'ske begrepet for regularitet opprettholdes.

Dette innebærer uansett at kausalitetsbegrepet kommer i fokus og framstår som påtrengende. Hovedproblemet er nøyaktig *hvor* en skal trekke opp demarkasjonslinjen mellom tilfeldige og kausale korrelasjoner for dermed å avklare årsaksforhold og lovmessigheter. Når det gjelder kausalitetsproblemet, er det imidlertid av avgjørende betydning å ha klart for seg at det *ikke* er en nødvendig betingelse at en kausal kraft manifesterer seg gjennom en konstant eller regelmessig korrelasjon. Et enkelt eksempel på dette er den påviste kausale sammenhengen mellom sigarettøyking og kreft, hvor det kliniske bildet likevel forteller oss at bare et mindretall av de som røyker faktisk utvikler kreft. Det kan altså ikke stilles noe krav om nødvendig korrelasjon knyttet til kausalitet. Dette skyldes at kausalitet nødvendigvis må utgå fra andre premisser. For eksempel kan en kausal kraft eller forbindelse forstyrres av andre kausale krefter som motvirker den og hindrer den i å manifestere seg. Når det gjelder sigarettøyking, kan dennes skadelige kausale virkninger forstyrres av andre motsatt virkende kausale påvirkninger, for eksempel gode helsegener. Et rent empiristisk utgangspunkt, basert på regelmessighet og korrelasjon knyttet til observasjon og empirisk gitte data – det Greenwood karakteriserer som «sanseempirisme» eller «fenomenalisme» - forutsatte nettopp at dette nødvendigvis må eller kan være vår eneste kilde til kunnskap. Denne tradisjonelle sanseempirismen ble riktignok avvist av senere empirister. Nødvendigheten av dette framgår tydelig av det nevnte eksempelet med sigarettøyking. En «skjult» kausalitet som ikke nødvendigvis lar seg umiddelbart observere eller erfare og som ikke kan utledes med utgangspunkt i ren korrelasjonslogikk, må nødvendigvis forutsettes i vitenskapelige undersøkelser.

Når kausal lovmessighet ikke kan utledes tilfredsstillende med utgangspunkt i korrelasjon, innebærer dette at *teoretiske* begrep og forutsetninger i utgangspunktet må inngå i avdekkingen av aktuell kausalitet. Dette impliserer da etter vår mening en kunnskapsmetodisk overgang fra *beskrivelse* til *forklaring*. Dette er også i tråd med en såkalt *realismeposisjon* innenfor vitenskapsteorien. I henhold til realismen kan en anerkjenne at kausale *beskrivelser* bare kan bekreftes ut fra observasjon av bestemte korrelasjoner som da framstår som

manifestasjoner av kausale krefter og prosesser, mens en samtidig benekter at beskrivelser av kausale krefter eller lover bare *er* beskrivelser av grader av korrelasjon. Med andre ord: korrelasjoner er essensielle, men i henhold til realismen særlig i den grad de peker utover seg selv og den rene erfaringsmessige, empiristiske horisont, som uttrykk for underliggende kausalitet.

Som nevnt kan manifestasjon av kausalitet by på problemer da bestemte former for kausalitet kan forstyrres av andre typer («motvirkende») kausalitet som hindrer dem i å manifestere seg. Et metodisk grep for å motvirke dette kan være å ta utgangspunkt i det som karakteriseres som differensieringen mellom «åpne» og «lukkede» system. I åpne system er det vanskelig og ofte umulig å ha kontroll over virksomme variabler og faktorer. I mer lukkede system er større grad av kontroll mulig, men ikke nødvendigvis fullstendig. Kontroll av variabler i lukkede rom er det som i seg selv innebærer at vi mer direkte kan studere, ikke bare korrelasjonsforhold slik empirismen ønsker, men også mulige kausale forhold, fordi effekten av mange hypotetisk virkende eller teoretisk forestilte variabler kan elimineres. Det vil altså være snakk om i hvilken grad vi er i stand til å *isolere* bestemte kausale krefter i et system. Det er nettopp dette en ofte forøker å gjøre gjennom kontrollerte eksperiment i psykologien der kunstige situasjoner skapes gjennom å manipulere med og eliminere effekten av bestemte variabler for å studere (den «rene») effekten av andre. Denne effekten kan karakteriseres som «kunstig», men bare fordi en med dette eliminerer effekten av andre «forstyrrende» effekter, ikke fordi de egentlig ikke har noen reell effekt i seg selv, snarere tvert imot. Bare under slike betingelser er regulære korrelasjoner relevante for vurderingen av kausalitet.

Empirismens begrep om kausalitet som manifestasjon av korrelasjon har altså bare relevans i lukkede system hvor en har tilnærmet kontroll over alle relevante variabler. Bare under slike omstendigheter kan korrelasjon og kausalitet logisk sett samsvare. Det er altså bare i slike lukkede system at vi kan anta eller ha tiltro til at vi har isolert de kausale kreftene. Imidlertid må det på generell basis fastslås at den empiristiske eller statistiske utlegningen av bekræftelse ikke tar høyde for at kausalitet ikke er noe som (stadig) må bekreftes gjennom gjentatt statistiske akkumulasjon. Rent logisk er *en eneste* observasjon av en bestemt effekt i vel å merke et isolert system tilstrekkelig for å vise at en bestemt faktor har den egenskapen at den genererer en bestemt effekt. I slike tilfeller vil mislykkede forsøk på å bekrefte effekten ved gjentakelse av eksperimentet kunne indikere mangel på kontroll over noen av de relevante opererende variablene.

I såkalte «åpne» system, dvs. i det virkelige liv, er det som regel bare en svak forbindelse mellom kausalitet og korrelasjon. Dette vil være avhengig av tilfeldige omstendigheter i tilknytning til hvor ofte skjulte variabler som ikke er gjenstand for direkte undersøkelser, er til stede og virksomme innenfor et forskningsfelt, det som vanligvis refereres til som *interferens*. I åpne forskningssystem må en alltid regne med at interferens er til stede i større eller mindre grad. Av denne grunn kan ikke korrelasjoner i åpne system være noe mål på kausalitet fordi det i utgangspunktet vil være umulig å ha fullstendig kontroll over virksomme variabler - variabler som kan virke forstyrrende inn på bestemte kausale prosesser og underminere disse kausale kraft. For eksempel vil en bedring av psykiatriske symptomer gjennom en psykoterapi ikke umiddelbart bevise selve terapiens kausale egenskaper da andre og mer skjulte faktorer samtidig kan være virksomme, for eksempel knyttet til omgivelsenes reaksjoner, egne motivasjonsfaktorer, osv. Tidsfaktorer i seg selv vil også kunne spille inn. Fravær av voldelig og aggressiv atferd hos barn som ser voldelige filmer, videospill, osv., betyr ikke at bruk av disse mediene hos barn ikke har kausal innvirkning på vold hos dem. Andre faktorer som bestemt påvirkning fra foreldre kan f.eks. motvirke mediens kausale potensielle kraft. Også en rekke individuelle personlighetsfaktorer vil selvsagt bidra til å

skjule eller eliminere manifestasjonen av potensiell kausal kraft når det gjelder negativ sosial påvirkning.

Faktorer som dette innebærer også at når det gjelder psykologiske og sosiale forhold kan en ikke bruke kausal forklaring til prediksjon av *framtidige* hendelser og reaksjoner fordi en først på et *senere* tidspunkt kan avdekke den potensielle interferensens intervensjoner tilstedeværelse i åpne system. I slike tilfeller kan faktisk ikke-forklarende korrelasjon fungere bedre. På den annen side vil korrelasjons-nivå og kausalitet til en viss grad være avhengige av hverandre.

Kausalitetens utgangspunkt er knyttet til problematikken angående forutsetninger hvor det ikke forekommer interferens, dvs. under betingelser med invariable og uforanderlige korrelasjoner. Under slike omstendigheter blir spørsmålet i hvilken grad dette er nødvendig for å demonstrere kausalitet. Dette synes imidlertid ikke å være tilfelle. Kausalitet i seg selv sier bare noe om at noe *kan* generere bestemte effekter. Følgelig lar kausalitet seg ikke avdekke først og fremst gjennom grader av korrelasjon i åpne system. Dette innebærer også at det kan foreligge kausale relasjoner *uten* at dette gjenspeiler seg gjennom høy grad av korrelasjon i åpne system. Dette gjenspeiles ofte i for eksempel sosialpsykologiske eksperimenter. Påvisning av kausale forbindelser i slike eksperimenter som foregår i lukkede system, der en systematisk eliminerer effekten av bestemte variabler for å studere den rene effekten av andre, sier ikke noe om kausale krefters gjennomslagskraft i åpne system. Dette skyldes da at det, selv om entydige kausale forbindelser kan avdekkes i lukkede system, er opptil *flere* slike forbindelser i virksomhet i åpne system, hvilket gjør det vanskelig å få oversikt over den virksomme interferensen som gjør seg gjeldende her. Dette kan for eksempel gjøre det vanskelig å trekke vidtrekkende sosiale konklusjoner ut av det berømte Milgram-eksperimentet, selv om det i seg selv demonstrerte relativt entydig den sosiale *konformitetens* betydning for utøvelse av destruktive menneskelige handlinger. På den andre siden er altså graden av korrelasjon i åpne system relativt irrelevante mht. vurderingen av kausale påstander når det gjelder faktiske pågående prosesser her. Dette utgjør selvsagt allmenne betingelser all den tid enhver kausal betingelse på realnivå opptrer innenfor rammene av åpne system. Dette innebærer i praksis at for eksempel sosialpsykologiske prediksjoner ofte slår feil all den tid det er vanskelig å få fullstendig oversikt over virksom interferens.

Det vil alltid være et rent *empirisk*, og dermed i stor grad *tilfeldig* spørsmål hvorvidt bestemte allmenne kausale lover slår seg gjennom i bestemte sammenhenger. Dette betyr imidlertid *ikke* at de kausale lovmessighetene ikke er gyldige. En svakere manifestasjon av slike lover gjennom for eksempel videre eksperimenter kan utelukkende skyldes at nyere «motkrefter» og betingelser har innfunnet seg og gjort seg gjeldende. Kausale lover innebærer dermed ikke rent *temporær* logikk hvis innhold og vesen fundamentalt endres fra en kontekst og situasjon til en annen. Kausalitet er altså ikke identisk med eller lar seg dokumentere gjennom korrelasjon. Den forsvinner dermed heller ikke ved bortfall av temporær korrelasjon. Dette innebærer at både rent empiriske og kontekstuelle oppfatninger, bl.a. også mer konstruktivistiske, som framfor alt tar utgangspunkt i situasjonene, ikke er i stand til å forhold seg grunnleggende til kausalitet, noe som bl.a. demonstreres av en mer konstruktivistisk teoretiker som Kenneth Gergen som forfekter en ren «situasjonisme» basert på historiske endringer der forutsetningen er at ved slike endringer forsvinner også den kausale lovmessighet som måtte være til stede under tidligere historiske omstendigheter – dvs. at kausalitet i seg selv skulle eksistere som et rent temporært fenomen. Dette kan imidlertid ikke være tilfelle. Grunnleggende kausalitet forsvinner ikke ved situasjonelle og historiske endringer, selv om den stadig sjeldnere manifesterer seg rent empirisk. Selv om historisk-empiriske omstendigheter gjør sykdommer som for eksempel tuberkulose mer sjelden og i perioder ikke manifesterer seg, betyr ikke dette at tuberkelbasillens kausale kraft ikke lenger

er gjeldende. Det er her snakk om et *ontologisk* forhold, snarere enn et situasjonelt og rent historisk. Det er utelukkende manifestasjonen som er situasjonell, *ikke* den ontologiske og allmenne kausalbetingelsen, som i seg selv er basert på grunnleggende og *opprinnelige* *egenskaper* ved fenomenene.

Ofte blir det antatt at streng kausalitet og kausale forklaringer av menneskelige handlinger er inkonsistente og uforenelige med våre daglige oppfatninger av slike handlinger som «frie» og selvdeterminerte. Dette er imidlertid ikke tilfellet. Menneskelig intensjonalitet er ikke uforenelig med kausalitet generelt, bare med *universell kausal determinasjon*. For enhver fysisk hendelse eller menneskelig handling eksisterer det et sett av betingelser og muligheter som ontologisk sett er i stand til å igangsette bestemte hendelser og handlinger. Slike betingelser er imidlertid i utgangspunktet *åpne* i den forstand at det alltid er muligheter for å intervensere ut fra *nye* betingelser og påvirkningsfaktorer. Dette har en for så vidt også tatt høyde for i naturvitenskapene der en ofte ser bort i fra universell kausal determinisme, selv om det kanskje kunne falt naturlig her, gjennom særlig kvantefysikk eller kvantemekanikk der årsaksforhold blir usikre og mer «kaotiske». Innenfor human- og sosialfagene vil en også operere med «svakere» antakelser angående kausalitet hvor utgangsforutsetningen er antakelsen om hendelsers *muligheter* til å utløse og forårsake bestemte reaksjoner. Det kan med andre ord være snakk om *nødvendige* men ikke *tilstrekkelige* betingelser. For å ta et banalt eksempel: Tilstedeværelsen av et piano og en pianist i samme rom fører ikke med nødvendighet til at det *må* spilles et pianostykke. På den annen side utgjør tilstedeværelsen av både pianoet og pianisten *nødvendige* forutsetninger for at et pianostykke skal bli spilt. Men altså ikke *tilstrekkelige* betingelser. Dette skyldes at såkalte «agent-faktorer» eller drivkreftene bak menneskelig viljestyrte handlinger ikke kan underlegges kausal determinasjon. Menneskelige motiver, vurderinger og holdninger vil alltid være gjenstand for variasjon og situasjonsbetingelser. Kausalitet er i denne forbindelse underlagt en «mulighetslogikk» der en altså opererer med og forutsetter ulike mulighetsalternativer hva gjelder kausalitet; til forskjell fra mekanisk og deterministisk kausalitet. Empirismen på sin side utelukker «agent» - eller individforklaringer fordi den forstår og analyserer kausalitet som konstant og invariant samsvar mellom faktorer og hendelser. Realismen som vitenskapsposisjon tillater på sin side «agentforklaringer» fordi den ikke tar utgangspunkt i åpen og manifest determinasjon, men kausale faktorer *mulighetsbetingelser* der en opererer med kausal *potensialitet* i stedet for determinisme. En sier bare at noe *kan* utløse kausalitet, ikke at det *må*, fordi manifest kausalitet basert på en bestemt faktors kausale kraft alltid vil være avhengig av eller må ses i relasjon til tilstedeværelsen av evt. *andre* kausale faktorer.

Det er viktig å trekke opp en skillelinje mellom «naturfaktorer» og «menneskelige» faktorer hva gjelder kausalitet. Stimulusbetingelser med bakgrunn i førstnevnte faktorer framstår som mer «tvingende» og deterministiske enn «menneskelige» og i tillegg for eksempel sosiale faktorer. Tilstedeværelsen av bestemte «menneskelige» eller sosiale stimulusbetingelser fører ikke til automatiske eller determinerte reaksjoner – jamfør eksempelet med pianisten og pianoet ovenfor. Den fundamentale forskjellen mellom naturbaserte og menneske-orienterte påvirkningskrefter er at når det gjelder utøvelsen av menneskelig «kraft», er denne under kontroll av kraftens «agent» - den operative faktor. I stedet for å snakke om determinasjon når det gjelder menneskelige krefter og handlinger, snakker en altså i stedet om menneskelige «tilbøyeligheter». Muligens er dette et mer presist uttrykk enn «kraft». I motsetning til naturkrefter, hvor det ikke er rom for «tilbøyeligheter» i form av refleksjon, handlingsvariasjoner, overveielser og motivasjon, er det nettopp dette som kjennetegner menneskelige faktorer og stimuli. Det er med andre ord et rent «tilfeldig» eller *empirisk* og situasjonsbetinget spørsmål hvorvidt menneskelige handlinger fra det ene tilfelle til det andre kan sies å være determinert av stimuli utenfra eller hvorvidt de kan sies å være

«selvdeterminerte» produkt av agentenes egne «selvvalgte» eller bevisst reflekterte betingelser. Selv om en i psykologien, der en framfor alt studerer menneskelige fenomener og reaksjoner som det allerede er påpekt ikke lar seg reservasjonsløst innordne i en deterministisk logikk, vil en likevel rent metodologisk anse det som viktig å avklare fra sak til sak i *hvilken grad* bestemte ytre *stimulusbetingelser* påvirker individet i retning av bestemte handlinger - som sagt i kontrast til for eksempel mer «innebyggede» eller permanente faktorer knyttet til individet, eller den menneskelige «agens», selv.

Sett under ett er det grunnlag for å fastslå at kausale forklaringer ikke utelukker menneskelige «agent» forklaringer. Når det gjelder det meningsbestemte grunnlaget knyttet til menneskelige handlinger, innebærer imidlertid ikke dette at en er tvunget til å legge seg på en linje som forutsetter at de eneste forklaringsmåtene er de som tar utgangspunkt i den menneskelige agens eller vilje. Det meningsrelaterte ved menneskelige handlinger forutsetter ingen *spesifikke* forklaringsmåter. Det vil i hvert enkelt tilfelle være åpent hva som framstår som den beste og mest adekvate forklaringsmåten. Menneskelige aggressive handlinger og holdninger kan for eksempel ha årsak i så vel abnorme nevrofysiologiske tilstander og arveegenskaper som bestemte barndomstraumer eller destruktive gruppenormer og gruppepress. Eller som regel kanskje en kombinasjon av noen av disse. Mer bevisste grunnmotiv for å søke hevn, skade, oppnå fordeler, osv. kan også være grunnleggende årsaker.

I forlengelsen av dette kan en også fastslå at en henvisning til menneskelig frihet og uavhengighet som grunnforutsetning *ikke* utelukker kausalforklaringer i seg selv. Men aktuelle stimuli og mulige årsaksbetingelser kan bare *sannsynliggjøre* bestemte former for reaksjoner, for eksempel atferdsmønstre. Disse kan selv alltid modifieres eller direkte motvirkes av andre potensielle påvirknings- og årsakseffekter. Derfor er altså tilnærmet full prediksjon i humanvitenskapene, for eksempel psykologi, en urealistisk målsetning. Som sagt: dette innebærer imidlertid *ikke* at en henvisning til menneskelige motiver og menneskelig agens er basert på ren vilkårlighet og at slike handlingsmønstre er helt vilkårlige og tilfeldige. Ofte kan de i ulik grad predikeres, men da basert på betingelser som vil måtte variere fra den ene situasjon til den andre - noe som altså eliminerer streng determinisme.

6. TEORI OG OBSERVASJON

Et sentralt element innenfor enhver vitenskapelig kontekst er forholdet mellom *teori* og *observasjon*. Innenfor psykologien er det *behaviorismen* som mest konsekvent har videreført tanken om observasjonens primat hva gjelder så vel forståelse som metodologi. Dette ser ut til å forutsette et krav om *operasjonalisme*, selv om framtrepende representanter for radikalbehaviorisme har stilt seg til dels avvisende til dette. Innenfor «harde» fagområder som naturvitenskap avviser en ofte kravet om operasjonalisme og baserer seg i stadig større grad på *teori* i utgangspunktet. Empirismens ontologiske utgangspunkt er *sanseerfaring*. Selv om dette forutsetter objektivisme, innebærer det ikke uforbeholden innsikt i den fysiske virkeligheten *i seg selv*. Denne innsikten vil alltid være begrenset av kapasiteten og potensialene i våre sanseerfaringer. En utvidelse av grunnpremisset om persepsjon og erfaring i vitenskapelig-metodisk retning innebærer systematisk bruk av for eksempel eksperiment og statistikk. Innsikt i den objektive verden er imidlertid hele tiden begrenset av kvaliteten i disse metoderedskapene til enhver tid. I følge dette perspektivet er det altså umulig å ha kunnskap om noe objekt eller fenomen uavhengig av erfaring og sansedata. Dette innebærer igjen at det nødvendigvis er et sammenfall mellom *sansing* og *kognisjon*. I den grad det eksisterer en forskjell mellom disse kvalitetene er det bare når det gjelder *grad* ikke *kvalitet*. Alle begreper må derfor utledes direkte av sanseerfaringer. Uten sanseerfaringer finnes ikke noe grunnlag eller «materie» for dannelsen av mer abstrakte forestillinger. I følge Greenwood uttrykker dette en «meningsempirisme», hvilket innebærer at et begrep eller dets lingvistiske uttrykk bare er meningsfullt i den grad det kan defineres i *observasjonstermer*. Dette kan føres tilbake til Hume hvor selve begrepet om «årsak» bare har mening i den grad det knyttes til observasjon av for eksempel handlingssekvenser som etterfølger hverandre, dvs. er forbundet i tid. Prinsippet synes også å ligge under den *logiske positivismen* som vitenskapsprogram. Demarkasjonskriteriet på vitenskap er her det såkalte «verifikasjons-prinsippet» knyttet til «konstant» erfaring sansing og erfaring. Henvisning til uobserverbare enheter blir her meningsløse med mindre deres mening spesifiseres via *korrespondanseregler* eller *operasjonelle* definisjoner. Prinsippet om sansing av den ytre verden samsvarer med sansing av indre mentale tilstander, *introspeksjon* i psykologien. Dette på sin side hadde sitt vitenskapelige opphav i Wundts og Titcheners eksperimentalsykologi.

Alt dette innebar en *instrumentell* oppfatning av teoretiske postulat ved at de kom til å henvise til *empiriske lover*. Ting eller fenomener defineres altså ikke etter hva de i seg selv *er* eller *inneholder*, men etter deres observerbare empiriske funksjoner og de lovmessigheter som kan utledes av disse. I følge Hempel er teoretiske påstander bare meningsfulle i den grad de er *empirisk* meningsfulle, dvs. viser til generell empirisk verifikasjon eller lovmessighet. Ut fra dette perspektivet blir påstander om for eksempel «atomer» og «motiver» lett meningsløse da de vanskelig kan gis noe umiddelbart meningsinnhold ut fra umiddelbare «observasjoner» av dem. Tvert imot er forholdet at slike teoretiske konstruksjoner *i seg selv* i neste omgang skal danne grunnlag for mer systematiske og vitenskapelige observasjoner.

I mer moderne forstand ser en at for eksempel både såkalt *radikal behaviorisme* og *sosialkonstruktivisme* utgjør modifikasjoner og varianter av de nevnte standard empiristiske forutsetningene og bevarer og befester det grunnleggende prinsippet om «meningsempirisme».

Et hovedproblem hva gjaldt den tradisjonelle empirismen var å finne eller formulere et adekvat utgangspunkt for teoretisk forklaring. Hvis informasjonsinnholdet i teoretiske forklaringer i sin helhet er spesifisert i empiriske termer, vil en referanse til teori utelukkende innebære en *gjentakelse* av den informasjonen som allerede foreligger i de empiriske

postulatene. Det lar seg enkelt vise at hvis for eksempel intervensjoner eller mellomliggende variabler i psykologisk vitenskap er operasjonelt definert i termer i henhold til empiriske lover, vil i neste omgang enhver forklaring av empiriske lover ved bruk av intervensjoner variabler bli *sirkulær*. Hvis for eksempel schizofreni eller en annen psykisk lidelsestilstand defineres i observasjonstermer – som et observerbart atferdssyndrom – vil ikke en nærmere definisjon av disse spesifikke atferdsformene som schizofreni bringe oss noe videre. Siden begge elementene i forklaringen bare bekrefter og viser tilbake på hverandre, bringes ikke noe nytt inn som kan belyse fenomenene. Enkelte har ment at det empiriske innholdet i en teori kan «overleve» eller opptre selvstendig gjennom en eliminering av det teoretiske innholdet eller termene i en teori. Skinner og radikal-behaviorismen har tatt konsekvensen av dette og lansert et psykologisk program basert på slik «teori-eliminering», dvs. fritt for henvisning til psykologiske tilstander på rene teoretiske premisser, så som antatt «indre» faktorer som motiver, emosjoner, osv. som betegnes som forklaringsrelaterte «fiksjoner» uten empiriske referanser, og mener psykologi må baseres på *observerbar atferd* og dens observerbare ytre determinanter. Problemet med isolerte empiristiske, eller si *operasjonelle* definisjoner av psykologiske fenomener, er at de ikke er i stand til å levere noen form for sammenhengende eller helhetlig teoretisk innsikt. En kan tenke seg at hvis grunnbegreper og fenomener som hukommelse, emosjoner, intelligens, aggresjon, osv. skal underlegges operasjonelle og situasjonelt bestemte empiriske betingelser som kriterier for kunnskapstilegnelse, vil selve kunnskapen og kunnskapsobjektet måtte skifte innhold fra det ene eksperimentet eller undersøkelsen til den andre, hvilket igjen vil måtte innebære at ingen generell kunnskap kan etableres. Kun enkeltsituasjonens konkrete empiriske beregninger kan ut fra disse premissene i realiteten representere mål på kunnskap og disse vil som sagt hele tiden skifte innhold, ellers ville i seg selv innebære at enhver empirisk undersøkelse eller empirisk metode overhodet ville være ubrukelig og meningsløs.

Det er fullt ut mulig å beskrive empiriske mål på teoretiske utsagn, vel å merke så lenge en fastholder teoriinnhold som noe annet og mer enn de enkelte empiriske mål i seg selv. Som tidligere nevnt vil imidlertid en utlegging av teoretiske beskrivelser med utelukkende empiriske mål i utgangspunktet representere en *tautologi* eller *sirkulær* tankegang. Poenget er at de teoretiske beskrivelsene eller utleggingene i *utgangspunktet* er *logisk uavhengige* av de spesifikke empiriske målene i de til enhver tid skiftende eksperimentene og undersøkelsene.

I senere år er det fra vitenskapsfilosofisk hold reist viktig kritikk mot tradisjonell empiristisk vitenskapsforståelse og filosofi. Denne har antatt ulike former og variert mht. til for eksempel radikalitet, representert ved navn som bl.a. Thomas Kuhn, Imre Lakatos og Paul K. Feyerabend. I den grad disse hevder å representere en ny innfallsvinkel i synet på forholdet mellom teori og empiri, er det ifølge Greenwood mer relevant å karakterisere disse som *neo-empiristiske* enn å oppfatte dem som oppgjør med empirismen i seg selv. En grunn til dette er at de bare viderefører den tradisjonelle instrumentelle oppfatningen av teori som et sett av «kunstige» og rene intellektuelle konstruksjoner som utelukkende har til hensikt å sette empiriske data og lovmessigheter inn i bestemte og kanskje vilkårlige fortolkningsrammer. Greenwood påpeker at dette innebærer benektelsen av teoretiske beskrivelsers *lingvistiske objektivitet*. Standard empirisme på sin side hevder at konkurrerende teoretiske systemer verifiseres eller falsifiseres ved å referere til observasjons- eller erfaringsbaserte bekreftelser. Dette paradigmet er i nyere tid blitt utfordret og truet av særlig to beslektede former for kritikk. For det første reises spørsmålet om hvorvidt det er mulig å falsifisere en teori. Det er av mange blitt påpekt at teorier aldri testes i isolasjon, men tvert imot alltid i en kontekst bestående av et nettverk av hypoteser som i utgangspunktet underbygger og bidrar til å forsterke dem. I følge den såkalte *Quine-Duhem tesen* er det alltid mulig å beskytte enhver

vitenskapelig teori fra falsifikasjon ved å sette inn såkalte forsterknings- eller støtte-hypoteser for å omgå eller avlede fra en falsifisert prediksjon. Lakatos poengterer også at vitenskapelige teorier i utgangspunktet danner eller omgir seg med et nettverk av hypoteser og antatte forutsetninger, et såkalt et *forskningsprogram* med en *hard kjerne*, understøttet av et «beskyttelsesbelte» av opererende ad hoc og observasjonshypoteser knyttet til den grunnleggende teorien for å håndtere empiri som i utgangspunktet ikke understøtter eller motsier denne. Ut fra lignende premisser snakker Kuhn om *paradigmer* - bestemte grunnleggende forståelsesrammer som forskningen og teoriene utgår fra og er underlagt. Innenfor Greenwoods forståelsesramme vil dette innebære en trussel mot teoriens *epistemiske objektivitet* fordi det i utgangspunktet bidrar til å underminere det objektive grunnlaget eller premisset – og således sannhetsinnholdet - i faktiske empiriske undersøkelser. Det etter hvert utbredte postulatet om datas «teoriimpregnering» representerer også en trussel mot den epistemiske objektiviteten. Det underminerer forutsetningen om observasjonsgrunnlagets teorinøytralitet og objektivitet og representerer således et brudd med antakelsen om at det i utgangspunktet eksisterer en logisk distinksjon mellom nettopp *teori* og *observasjon*. Selv de mest grunnleggende stimuli og observasjoner er i utgangspunktet «infisert» at teori, dvs. styrt av teoretiske bakgrunnspremisses. Vi observerer aldri nøytrale stimuli, vi ser dem i utgangspunktet alltid *som noe* og dette «noe» kan, som vist i enkle eksperimenter, variere fra person til person og fra situasjon til situasjon. I følge Greenwood representerer dette, som tidligere nevnt, mer eller mindre en tilbakevending til den idealistiske *fenomenalismen* eller *sanseempirismen* som Berkeley og Hume stod for og som innebar et samsvar mellom sansing og refleksjon. Vår kunnskap stammer fra den umiddelbare sansingen eller opplevelsen og på denne bakgrunn dannes også våre forestillinger. Det finnes imidlertid også avgjørende forskjeller. Mens den eldre sanseempirismen imidlertid forutsatte homogenitet mellom sansing og forestillinger, betones i dag at med bakgrunn i ulike paradigmer og vitenskapstradisjoner gjøres *ulike* observasjoner, basert på nettopp de ulike tolkningene utgått fra de mange forskjellige teoritradisjonene. På dette viset undermineres muligheten for en epistemisk objektiv evaluering av empiri og teori og den eneste muligheten som da gjenstår ifølge de nye vitenskapsparadigmene er mer sosiologiske og psykologiske analyser med utgangspunkt i skiftende ideologiske, kulturelle og historiske betingelser. Med andre ord en overgang fra objektivisme til relativisme. Her kommer også nyere *sosialkonstruktivistisk* teori og tenkning inn. Denne forståelsesrammen forutsetter, i likhet med tradisjonell empirisme, et logisk identitetsforhold mellom epistemisk og lingvistisk objektivitet, noe som tidligere nevnt innebærer at begreper og teoretiske utsagn vil være avhengig av deres umiddelbare empiriske uttrykk. Det har tidligere blitt argumentert for at en slik posisjon ikke kan være riktig og at den ikke er i stand til å ivareta selve objektivitetskriteriet, som i seg selv må gis en bestemmelse som går utover nettopp sanseempirismens grenser. Dette innebærer altså at selv om et empirisk, dvs. epistemisk objektivt utsagn avkreftes, så innebærer ikke dette en automatisk avkrefte av utsagnets lingvistiske objektivitet. Et begrep eller en teori er altså noe mer enn den eventuelle temporære empiriske undersøkelsen av det.

Sosialkonstruktivismen på sin side benekter at epistemisk objektivitet i det hele tatt kan eksistere og følgelig også den lingvistiske objektiviteten, dvs. at begreper og teorier i seg selv kan inneha objektivitet. Tvert imot forutsetter den nettopp begrepenes *relativitet*, deres avhengighet av skiftende ideologiske og sosiale betingelser. Dette innebærer også at teoretiske utsagn må referere seg direkte til observasjon av fenomener, men ikke som objektive fakta, men som opplevelsesrelaterte, fortolkede og skiftende konstruksjoner. I henhold til Greenwood undergraver altså dette teoriens og begreperes lingvistiske objektivitet.

I kontrast til relativisme og nyere sosialkonstruktivisme står en såkalt *realisme* eller *realismeposisjon* innenfor vitenskapsfilosofien. Realismen representerer en ontologisk doktrine angående meningen og innholdet i teoretiske påstander og postulater.

Utgangspunktet er at det eksisterer fenomener *uavhengig* av våre begreper, teorier og bevissthet om dem. For så vidt forsvarer også empirismen tesen om fenomeners uavhengige og objektive status, mens den på den annen side aviser tesen om lingvistisk objektivitet ved å hevde at teorier ikke kan inneha selvstendig status, men til enhver tid er avhengig av direkte erfaring og empiri. I følge realismen er det ikke empiristiske undersøkelser og verifikasjoner som definerer sannhetsinnholdet i begreper, teorier og påstander, men de *konstitusjonsbetingelser* som er nedfelt i og definert gjennom selve begrepene. En påstand om et atom, et motiv, en bestemt lidelse, osv., er sann i den grad den samsvarer med de konstitusjonsbetingelser som i utgangspunktet er nedfelt i hva som er et atom, ett motiv en bestemt lidelse, osv. Objektiviteten i disse begrepene er således uavhengig av resultatet av enkelte empiriske undersøkelser som evt. avkrefter påstander angående fenomeners status som et bestemt fenomen, for eksempel hvorvidt vi har å gjøre med et bestemt motiv eller sykdom i de enkelte tilfeller. Lingvistisk objektivitet og realismen som kunnskapsteori er således uavhengig av korrespondanseregler og operasjonalisering i sine vitenskapelige undersøkelser, i motsetning til empirisk forskning. Meningsinnholdet i teoretiske beskrivelser er i henhold til realismen og forutsetningen om lingvistisk objektivitet bestemt av den teoretiske modellen selv og ikke av temporære empiriske data. All den tid det teoretiske innholdet i for eksempel tilstanden schizofreni er definert og konstituert, vil ikke en konkret empirisk undersøkelse som mislykkes i å finne nettopp denne tilstanden hos en antatt schizofren pasient underminere objektiviteten til eller virkeligheten hva angår denne tilstanden i seg selv. Bare et mer fruktbart og dermed *overskridende* begrep hva gjelder det allmenne innholdet i tilstander allerede definert som schizofreni kan vel og merke erstatte eller re plassere begrepet, uten dermed å avvise dets objektive status.

Realismeposisjonen bæres altså oppe av nettopp det *semantiske* meningsinnholdet i teoretiske begreper. Det er også dette som gjør det mulig for allmennheten å danne seg et meningsfullt bilde også av innholdet i og betydningen av så vel eksisterende dagligdagse som vitenskapelige begrep og teorier. Teorier og begreper innehar altså i utgangspunktet semantisk innhold uavhengig av og i tillegg til empirisk lovmessighet. Når nyere og mer fruktbare begreper eller utdypning og presisering av de allerede eksisterende introduseres for å forklare et begrep bedre og dypere, jamfør eksempelet ovenfor angående schizofreni, innebærer dette en *semantisk utvikling* hva angår forklaring av bestemte objektive fenomen. Teorier må alltid til for å forklare empiriske undersøkelser og korrelasjoner, men er som sagt logisk *uavhengig* av disse empiriske resultatene. Det omvendte forholdet er imidlertid ikke tilfellet.

Semantisk-teoretiske utsagn og forklaringer er, i tillegg til å være logisk uavhengige av empiriske beskrivelser og forklaringer, på samme måte logisk uavhengige av *funksjonalistiske* utlegninger som selv benytter seg av semantiske utsagn og som inkorporerer og forutsetter kausale antakelser. Funksjonalistiske forklaringer tenderer imidlertid ofte til å bli rent *deskriptive* så lenge de ikke ledsages av kausale utredninger. Imidlertid er det fullt ut mulig å forstå betydningen av teoretiske utsagn, for eksempel psykologiske som refererer til spesifikke tilstander, *uten* å kjenne deres funksjonelle eller kausale mekanismer og virkemåter. Mange heller til den antakelsen at kunnskap om det semantiske meningsrelaterte innholdet i teoretiske begreper og beskrivelser nettopp må tilegnes gjennom en forståelse av de bakenforliggende kausale prosessene. I følge Greenwood synes dette imidlertid *ikke* å være tilfelle. Tvert imot synes det å forholde seg motsatt. Vi tilegner oss først det semantiske meningsinnholdet i en beskrivelse eller begrep og lærer *deretter* de kausale implikasjonene og årsaksforholdene som er knyttet til innholdet i dem. Greenwood poengterer at selv små barn kan forstå betydningen av for eksempel bestemte psykologiske fenomener og tilstander, uten å forstå til fulle de teoretiske og kausale prosessene og lovmessighetene bak. Imidlertid er de i

stand til å forstå kausale prosesser og forløp i seg selv. Til å begynne med bare høyst *konkrete* og direkte objekter og prosesser involvert.

Fra enkelte hold har det blitt hevdet at indre, såkalte «private» tilstander ikke lar seg beskrive da det ikke eksisterer noe indre privat språk som er i stand til dette. Dette er ifølge Greenwood imidlertid heller ikke nødvendig da det ut fra lingvistisk objektiv semantikk er fullt ut mulig å gjøre slike beskrivelser meningsfulle, både overfor seg selv og omverdenen. Dette er i seg selv tilstrekkelig for at de skal kunne henvise til noe reelt. Det eksisterer heller ikke noe direkte og nødvendig forhold mellom observasjons-predikasjoner og teoretiske beskrivelser av dette. Det er for eksempel ikke nødvendig å kunne dedusere direkte fra teoretiske beskrivelser til observerbare, empiriske predikasjoner, for eksempel ved hjelp av operasjonalisering. Enhver uavhengig meningsfull teoretisk beskrivelse i samsvar med kausale hypoteser og andre forsterkende antakelser kan i seg selv generere testbare predikasjoner om observasjoner. Innholdet i slike teorier trenger med andre ord ikke begrense seg til innholdet i operasjonelle definisjoner. Forholdet er imidlertid at testbare predikasjoner ikke automatisk kan følge eller utledes av teoretiske beskrivelser alene. Det kreves også tilleggs-kausale hypoteser og forsterknings-antakelser.

Når det for eksempel gjelder å gjenkjenne og beskrive «indre» tilstander på tvers av kulturer, kan trans-kulturelle psykologer på sin side identifisere emosjoner som sinne og skam i forskjellige kulturer, selv om individene er sinte og skamfulle over høyst forskjellige ting og hendelser. *Forskjellige* ting oppleves som, la oss si fornærmende og ydmykende i forskjellige kulturer og mennesker er tilpasset høyst forskjellige «utfoldelsesregler» så å si, hva angår atferdsmessige uttrykk for slike emosjoner. Det er med andre ord ikke mulig å predikere atferd i en hvilken som helst kultur ut fra emosjoner i seg selv, men kun i forbindelse med forsterkende hypoteser om sosialt relevante gjenstander hva angår emosjoner og regler for utfoldelse som gjelder i den aktuelle kulturen.

Sosialkonstruktivister benekter at teoretiske beskrivelser i natur- og sosialpsykologisk vitenskap er lingvistisk objektive, dvs. at de er sanne og falske i kraft av uavhengige fakta om så vel naturen som den sosialpsykologiske «verden». De benekter at teoretiske beskrivelser i utgangspunktet kan handle om en uavhengig virkelighet all den tid det ikke eksisterer noen måte å sammenligne virkeligheten selv med våre beskrivelser eller begreper om dem. Sosialkonstruktivismens kritikk av empirismen innebærer imidlertid ikke automatisk en kritikk og avvísning av lingvistisk objektivitet. Realister erkjenner for eksempel at teoretiske beskrivelser ikke er rene refleksjoner og gjenspeilinger av virkeligheten. Tvert imot vil realismen poengtere at det semantiske innholdet i forskjellige teorier er bestemt av den teoretiske modellen selv. Likevel kan ulike teorier karakteriseres for eksempel ut fra sin grad av presisjon, nøyaktighet, relevans, osv. Denne igjen er imidlertid en funksjon av dens evne til å beskrive og sammenfatte virkeligheten. Teoretiske begreper forholder seg derfor ikke direkte til eller er avhengig av en umiddelbar observerbar virkelighet, men i forhold til graden av *fruktbarhet* når det gjelder den teoretiske modellen selv. Dette henviser til den helhetlige forklaringsrammen mht. virkeligheten som teorien i utgangspunktet representerer eller bygger på. En beskrivelse av et fenomen i seg selv, det være seg teoretisk eller empirisk, avhenger av dens presisjon og fruktbarhet ved hjelp av hvilket en kan frambringe en meningsfull forståelse som kan deles og aksepteres av flere. Dette fordrer et nivå av objektivitet når det gjelder selve innholdet i beskrivelsen slik at ikke bare opphavspersonene til beskrivelsen, men også utenforstående kan ta stilling til og vurdere den.

Når det gjelder spørsmålet om lingvistisk vs. epistemisk objektivitet, er det viktig å understreke at selv om disse er logisk uavhengige, er det mulig, selv om en knytter an til realisme og *lingvistisk* objektivitet, å anerkjenne empiriske bevis for eller bekreftelse på lingvistisk objektivitet i teoretiske beskrivelser, dvs. ved bruk av *epistemisk* objektivitet.

Realismen er altså ikke tvunget til å avvise epistemisk objektivitet i utgangspunktet. Det er slik at teorier kan vise seg å være epistemisk levedyktige så å si hvis de er i stand til mer kontinuerlig å tilpasse seg relevante observasjonsdata, samtidig som de bevarer sin opprinnelige bekreftelses- eller referanseramme. I følge Quine-Duhem tesen kan jo såkalte «feilaktige» prediksjoner, dvs. empiriske resultater som er i strid med hoved-hypotesen alltid tilpasses denne ved bruk av modifiserte hjelpehypoteser. Samtidig synes det klart at det som vil bli betegnet som «for mange» modifikasjoner i forsøket på å forsterke hoved-hypotesen over tid vil innebære en svekkelse av den. En kan da si at den epistemiske levedyktigheten av den ikke vil bli bevart.

I denne forbindelse må det presiseres at det generelle postulatet om at «data alltid er teoriimpregnerte» ikke er til hinder for å hevde at teorier på sin side må stå i et bestemt forhold til empirisk gitt og observerbar virkelighet. Dette postulatet er i seg selv blitt utsatt for betydelig kritikk i årenes løp. Bl.a. er det blitt påpekt at observasjoner ikke alltid er avhengig av ren teori. Når det for eksempel gjelder den kjente «Müller-Lyer illusjonen» hvor to like lange linjer ved hjelp av en bestemt perseptuell manipulasjon oppleves å være av forskjellig lengde – dvs. at tilstedeværelsen av teoretisk «forvrengning» nekter en tilgang til det «rene» empirisk gitte utgangspunktet – er forholdet at når en har lært eller er blitt forklart at det egentlig er snakk om en teoretisk illusjon, så forsvinner likevel ikke den rent perseptuelle illusjonen. De to linjene ser fremdeles ikke like lange ut. Dette kan tyde på at perseptuelle prosesser i seg selv innebærer en objektiv prosess, visuelt som nevrologisk, som ikke lar seg påvirke av eller er avhengig av hvorvidt det er definert at den teoretiske manipulasjonen i seg selv bare var en illusjon. Dette innebærer altså at bestemte objektive prosesser er involvert i vår persepsjon av ytre ting og det er med andre ord ikke bare snakk om utelukkende rene ytre manipulerbare konstruksjoner som utgangspunkt for vår persepsjon og erkjennelse.

Teoretiske beskrivelser er knyttet til observasjoner, men ikke direkte, men via et nettverk av forsterkende hypoteser, noe som styrker deres epistemiske objektivitet og levedyktighet. Dette kan beskytte teorien fra falsifikasjon. I neste instans demonstrerer dette at noen teorier er mer epistemisk robuste enn andre.

Når det gjelder observasjoner, er det tvilsomt om psykologiske og sosialpsykologiske tilstander kan forklares ut fra ren observasjon slik empirismen synes å forutsette. I henhold til klassisk empirisme er observasjoner objektive og nøytrale i henhold til kriterier om muligheten for umiddelbar enighet om presentert stimulusmateriale. Imidlertid synes det vanskelig å oppnå et slikt nøytralitetskriterium. Det er også blitt avvist av empirister selv at for eksempel private sansedata kan være sikre i seg selv. Det vanskelige er å komme frem til og underbygge intersubjektiv enighet om felles observasjonsmateriale. Persepsjon framstår ikke direkte i den forstand at den kan formidles uten noen form for teoretisk fortolkning. Vi må alltid starte med en slags felles intersubjektiv «konstruksjon», et begrep når vi persiperer noe, en hendelse, et objekt, etc. Slike begreper om det vi persiperer vil i utgangspunktet alltid fremstå som noe *felles*, for eksempel intersubjektivt gitte teorier. Dette i seg selv garanterer ikke deres evt. nøyaktighet og presisjon. Deres epistemiske levedyktighet så å si er alltid et åpent spørsmål. Denne vil være avhengig av teoriens evne til teoretisk å tilpasse og innordne et vidt spekter av empiriske data og til rent begrepsmessig å støtte opp under en rekke forklarende teorier. En må alltid passe seg for eksempel for å ende opp i rent sirkulære bekreftelser.

Noen vil hevde at epistemisk objektivitet kun kan oppnås hvis vi på noen måter er i stand til å sammenligne våre teoretiske beskrivelser med teoretisk nøytrale observasjoner av den ytre virkeligheten. Dette kan imidlertid aldri oppnås. Det er forholdet til realiteten som bestemmer den epistemiske objektiviteten og hvis alle data i utgangspunktet er teori-infiserte, betyr det at realiteten også er det, hvilket gjør at et en-til-en forhold mellom teori og en tenkt teoretisk nøytral observasjon er en umulighet. Imidlertid er det mulig å forutsette at noen

teorier fanger opp sammenhenger i realiteten bedre enn andre. Ingen argumenter fra relativistisk eller sosial-konstruktivistisk hold tvinger oss til å slutte at epistemisk objektivitet er uforenelig med teori-evaluering og teoribruk. Teorier i seg selv behøver ikke utelukkende være betinget av spesifikke sosiopolitiske og/eller ideologiske maktforhold slik konstruktivister ofte hevder.

7. NÅR DET GJELDER EKSPERIMENTER

Innenfor sosialpsykologien har det vært vanlig med laboratorieeksperimenter som særlig går ut på å skape kunstige og unaturlige situasjoner som vi ikke møter i det daglige liv, dvs. åpne system. Mange vil hevde at å studere menneskelig atferd under slike omstendigheter ikke har noen forklaringsverdi. Dette *kan* være tilfellet, men da ut fra andre årsaker. Resultatene fra slike lukkede laboratorieeksperimenter kan i seg selv være relevante, selv om de ikke kan gjentas i eller vise seg i naturlige situasjoner og omgivelser. Forskningsresultat fra slike eksperimenter kan for så vidt overføres til såkalte «åpne» system, dvs. virkeligheten utenfor laboratoriet. Eksperimentet i seg selv avdekker relevante virksomme kausale faktorer, men gir ingen direkte garanti mht. forekomsten av en faktisk korrelasjon mellom slike antatte eller avdekkede kausalfaktorer, for eksempel mellom voldelige stimuli og aggressive reaksjoner, selv om som sagt slike sammenhenger er avdekket gjennom laboratorieeksperiment. Dette er fordi slike «tilbøyeligheter» eller tendenser kan hemmes eller elimineres av andre opererende faktorer i åpne sosiale system. Det å ikke forutsette dette innebærer å sammenblende *kausal forklaringslogikk* med *deskriptive korrelasjonsmetoder* som er noe ganske annet.

Dette bringer oss bl.a. til spørsmålet om *intern vs. ekstern validitet* som ofte framstilles som å stå i motsetning til hverandre. I laboratorieeksperimenter, der en forutsetter høy grad av intern validitet, opererer en med lav realitetsgrad, men stor grad av kontroll, noe som tillater nøyaktige vurderinger eller mål på kausalitet. Imidlertid vurderes den eksterne validiteten her å være lav, grunnet det kunstige og «urealistiske» i selve situasjonen. Det motsatte vil være tilfellet i undersøkelser foretatt i den virkelige, eller åpne verden, for eksempel i feltstudier eller andre mer naturalistiske studier hvor den eksterne validiteten anses å være høy all den tid en her forholder seg til og håndterer «virkeligheten» slik den umiddelbart framstår og oppleves. I slike åpne systemer vil en imidlertid måtte operere med grader av korrelasjon i stedet for direkte kausalitet. Det er imidlertid en misforståelse at intern og ekstern validitet, kausalitet og korrelasjon skulle stå i noe motsetningsforhold til hverandre. Tvert imot utfyller de hverandre ved å kunne vise til ulike sider av samme vitenskapslogikk, men der en metodisk og situasjonsbestemt opererer på forskjellig plan. Imidlertid innebærer ikke dette at for eksempel grad av korrelasjon utgjør noe mål på kausalitet. I denne sammenheng kan det være nyttig å kaste et blikk på Milgram-eksperimentet om såkalt «destruktiv lydighet» igjen. Eksperimentet demonstrerte en rekke sammenhenger og sammensatte reaksjonsmønstre, ikke bare en. I den grad eksperimentet demonstrerte en kausal forbindelse mellom autoritetspåtrykk og destruktive reaksjoner, kan en slutte seg til at slike forbindelser også vil eksistere i det virkelige liv. Slutninger angående kausale betingelser her vil da være avhengig av i hvilken grad en har suksess med å påvise slike forbindelser i isolerte laboratorieeksperiment der disse kan påvises direkte. Selv om den interne validiteten her er enkel å påvise, blir det imidlertid ofte problemer når det kommer til å påvise den eksterne validiteten i for eksempel mer naturalistiske eksperimenter, eller åpne system.

Ellers viste som sagt eksperimentet flere ting, bl.a. at en demonstrerte en større tendens til å nekte å følge autoriteten hvis en fikk støtte fra andre forsøkspersoner, hvis forsøksleder oppholdt seg mer på avstand, etc. Dette kalles *interferens* innenfor eksperimentalspråket. Påvisning av slike faktorer som fører til interferens er i virkeligheten helt avhengig av at de viser seg i isolerte eksperimenter der en har kontroll over faktorene ved hjelp av kausal isolasjon.

Det er viktig å ha klart for seg at fenomener som bare viser seg gjennom isolerte laboratorieeksperiment i lukkede system, ikke nødvendigvis bevarer sin «egenart» eller identitet i åpne system i den virkelige og erfarte verden fordi de da vil være påvirket av

betingelser utgått fra nettopp slike kontekster. På sett og vis er de logisk relaterte til den virkelige verden som konstituerer dem som eller gjør dem til det de er. Deres identitet vil være determinert av deres relasjon til fenomener utenfor seg selv, med andre ord den virkelighet de selv er en del av. Dette vil selvsagt også kunne representere en trussel mot så vel den interne som den eksterne validiteten til eksperimenter.

Det vil være problemer med å studere sosiale fenomener som for eksempel aggresjon der undersøkelsen skifter mellom virkelige situasjoner og laboratoriestudier. Når en for eksempel vil studere aggresjon i et laboratorium, mangler som oftest her signifikante personer som i det daglige liv er med på å skape nettopp aggresjon hos forsøkspersonen selv. Når forsøkspersonene i Milgram-eksperimentet tilsynelatende opptrer «aggressivt» ved selv å tro at de påfører ofre elektriske støt, trenger ikke dette utgå fra et motiv om å skade dem. En tilnærmet lik atferd i et åpent system der personen handler på egen hånd vil rimeligvis bli sett på som en aggressiv handling med det for øye å forvolde skade, men i laboratoriesituasjonen er det mer rimelig å konkludere med at personene handlet slik de gjorde mye fordi en vitenskapelig autoritet ga dem beskjed om dette og fordi de var med i et viktig eksperiment. Ved å følge andre og gjøre det andre gjorde og sa, kan en faktisk gå ut fra at de nettopp *ikke* hadde til hensikt å skade andre.

Situasjonen som er utgått fra Milgram-eksperimentet blir ofte sammenlignet med fangevokternes atferd under Holocaust, men dette synes i seg selv tvilsomt. Fangevokterne visste de var med i tortur og massedrap av uskyldige mennesker, voksne som barn, mens forsøkspersonene hos Milgram trodde de var med i et vitenskapelig prosjekt om pedagogisk læring. I og med, la oss si det totalt forskjellige innholdet i disse to situasjonene, er det mer rimelig å konkludere med at det som eventuelt måtte oppfattes som aggressive handlinger i dem begge, i virkeligheten dreier seg om vidt forskjellige ting eller handlinger.

Enkelte vil benekte forskjellen mellom det kunstige i laboratorieeksperimentet og hendelser i den virkelige verden. En kan for eksempel hevde at også laboratoriesituasjonene er et stykke virkelig verden hvor virkelige ting foregår. Dette er naturligvis tilfellet, men den avgjørende distinksjonen går ikke mellom det «kunstige» og det «virkelige» i seg selv, men mellom de ulike betingelsene som fenomener i den virkelige verden og kunstige laboratorieeksperimenter i seg selv er underlagt. Dette gjør det vanskelig, for ikke å si umulig å bevare et fenomens eller en handlings identitet ved å sammenligne eller overføre konklusjoner fra nettopp eksperimenter under kunstige betingelser til tilsynelatende samme fenomener i den virkelige verden. Disse to utgangsbetingelsene vil i seg selv med nødvendighet legge grunnen for at det er ulike fenomener som skapes, selv om disse i utgangspunktet kan framstå som like eller identiske. Det er snakk om ulike påvirkningsfaktorer og mekanismer som gjør seg gjeldende i et kunstig laboratorieeksperiment og hendelser i den virkelige verden og derfor må fenomener og handlinger som forekommer under disse to betingelsene med logisk nødvendighet bli kvalitativt ulike. Ved å observere for eksempel aggressive handlinger i bestemte naturlige sosiale samhandlingssituasjoner, kan en forsøke å «gjenskape» disse i en laboratoriesituasjon for å studere dem nærmere, hva som påvirker og utløser dem, for eksempel. Men det en da gjør er altså ikke å gjenskape et fenomen, men i realiteten å skape et *nytt* fenomen. Imidlertid er ikke dette til hinder for at også betingelser fra for eksempel lukkede laboratorieeksperimenter kan inneha kausal forklaringskraft relatert til fenomener i åpne system. Vi må imidlertid ha klart for oss at det totalt sett aldri kan være snakk om samme fenomener når vi sammenligner laboratoriesituasjoner med situasjoner i den virkelige verden. På den annen side er følelser og holdninger som frambringes i slike kunstige laboratoriesituasjoner ikke «kunstige» i seg selv. Det er uansett genuint menneskelig og «ekte» å reagere med å bli aggressiv, engstelig, uærlig, osv. også i slike situasjoner. Det er

snakk om ekte følelser og holdninger. Det er frambringelsen av dem som er kunstig, ikke reaksjonene selv.

Et svakhetspunkt når det gjelder laboratoriestudier sammenlignet med undersøkelser i åpne system, for eksempel særlig sosialpsykologiske som undersøker sosialt press, konformitet, osv., er at disse ofte inneholder en skjult agenda som forsøkspersonene er uvitende om, for eksempel at fakta manipuleres med gjennom at det gis uriktige opplysninger for å få fram ønskede responser hos dem. For eksempel er det bare tilsynelatende at «ofrene» i Milgram-eksperimentet utsettes for smertefulle elektriske støt. I andre forsøk er tilsynelatende med-forsøkspersoner i virkeligheten medsamsvorne til forsøkslederen og er på forhånd blitt instruert om hvilke responser de skal fremvise, i den hensikt å manipulere fram bestemte reaksjoner hos de virkelige forsøkspersonene. Dette forsterker selvfølgelig det «kunstige» ved selve situasjonen og er egnet til å så ytterligere tvil om hvorvidt de reaksjonene som framkommer gjennom disse eksperimentene kan tilbakeføres til og ha relevans for situasjoner i det virkelige liv, eller åpne system. Særlig kan slike faktorer bli problematiske i forbindelse med eksperimenter som prøver å avdekke moralske og etiske holdninger hos mennesker; for så vidt demonstrert også gjennom Milgram-eksperimentet. For eksempel kan en tenke seg at den atferden som her framkom og forsøkspersonenes egne opplevelser og refleksjoner over disse, i seg selv kan bidra til moralsk svekkelse eller opplevelse av å bli desillusjonert hva angår egne etiske holdninger.

På den annen side kan en påpeke at laboratorieundersøkelser på ingen måte er ment å skulle reflektere reaksjoner i det virkelige liv, men representerer i stedet forsøk på å bestemme eller definere inn bestemte stimulus og påvirkningsbetingelser som kan være aktuelle eller signifikante i bestemte situasjoner – for om mulig å påvirke eller manipulere disse.

8. GRUNNLEGGENDE SELVINNSIKT

En grunnforutsetning innen psykologisk teori er at individene er i stand til å foreta vurderinger og refleksjoner over sine egne psykologiske tilstander. Dette er å betrakte som en grunnleggende form for selv-innsikt og slik introspeksjon blir ofte regnet som en mulighet til å identifisere menneskers psykologiske tilstander. Ofte blir imidlertid dette ansett for å være unøyaktig og upålitelig. Nyere empiriske undersøkelser har også vist eller hevdet at refleksjoner over egen-oppfatninger, egne følelser og motiver ikke er til å stole på. Filosofen Paul Churchland inntar et radikalt standpunkt og hevder at selv-innsikt hva gjelder psykologiske tilstander er prinsipielt («universally») feilaktige. I følge dette synet er alle våre selv-oppfatninger offer for «teoretisk interferens som dekker over det som er reelt: nemlig fysiologiske nerveprosesser i hjernen.

Innebærer dette at våre opplevelser av for eksempel holdninger og emosjoner ofte er feilaktige? Det berømte Schachter-Singer eksperimentet som tidligere nevnt, forutsatte at forsøkspersonene ble satt i kunstige følelsetilstander, for eksempel av sinne eller eufori, og understøttet tilsynelatende påstanden om at de, når de følte seg sinte eller opprømte, ikke hadde et korrekt perspektiv på eller selvinnsett når det gjaldt innholdet i disse hos seg selv. Som påpekt tidligere – og som Greenwood selv understreker – gir ikke dette eksperimentet støtte til påstanden om at forsøkspersoner tar grunnleggende feil med hensyn til de følelsetilstander de selv opplever å være i, fordi de ble satt i disse gjennom kunstige eksperimentprosedyrer. Når det gjelder disse følelsene i seg selv er poenget nettopp at det *ikke* kan være snakk om noen «kunstige» tilstander. Forsøkspersonene *var* genuint sinte eller euforiske og var også i stand til å registrere og forstå disse tilstandene adekvat og nøyaktig. Selv om utgangspremisset i dette forsøket, nemlig at under tvetydige betingelser vil forsøkspersonene identifisere og oppleve sine respektive følelsetilstander i samsvar med sosiale tegn og signaler som forsøkslederne sender ut, kan sies å bli bekreftet, så innebærer ikke det at forsøkspersonene er ute av stand til å oppleve og identifisere disse tilstandene korrekt, *som* genuint sinne, eufori, osv. Det har med andre ord ingen betydning at tilstandene i seg selv var utløst under «kunstige» og konstruerte betingelser, spesielle «social cues» i utgangspunktet. Det er ikke følelsene i seg selv som konstrueres og konstitueres sosialt, det er bare den rent ytre situasjonen eller betingelsen. Schachter-Singer forsøket kan med andre ord ikke fortelle oss noe om de menneskelige følelsene i seg selv. Følgelig kan det derfor heller ikke fortelle oss noe om nøyaktigheten i subjektens egen redegjørelse for sine emosjonelle tilstander. Hvis en i utgangspunktet har satt en bestemt kognitiv merkelapp på ens «arousal» tilstand, for eksempel som «sint», og dette konstituerer mitt sinne, så kan det logisk sett ikke være feil. Det er altså ikke slik at selv om vi feiltolker kognitive «cues» i sosiale situasjoner og dette gir opphav til bestemte følelsesreaksjoner, for eksempel sinne, så har vi dermed også feiltolket innholdet i selve følelsesreaksjonen. Feilen med de teoriene som postulerer dette er at de ikke er i stand til å skille kognitive teorislutninger angående den situasjonen personen befinner seg i og som de eventuelt mistolker, og selve innholdet i den påfølgende følelsesreaksjonen. I følge Greenwood blir ikke psykologiske tilstander i seg selv definert ut fra forholdet mellom eller sekvenser av ytre årsaker/stimuli og respons sekvenser, simpelthen fordi slike forbindelser ikke får fram selve det *intensjonale* innholdet i psykologiske tilstander, nemlig forestillinger rettet mot intensjonale objekt. Det at vi kan være usikre på eller ta feil hva angår våre kausale oppfatninger og forklaringer på handlinger knyttet til våre psykologiske reaksjoner og handlinger står altså ikke i motstrid til vår logisk sett sikre kjennskap til innholdet i våre tilstander og følelser. Selvinnsikt i seg selv forutsetter nettopp ikke noen form for teoretisk innsikt og slutning. Greenwood peker på at vi av og til trekker slutninger angående våre psykologiske tilstander ut fra våre reaksjoner og atferd, men at dette

stort sett bare gjelder de relativt sjeldne tilfellene der vår atferd synes unormal og fremmed for oss selv. Vanligvis vil våre refleksjoner og antakelser om våre egne følelser og psykologiske tilstander ikke ha utgangspunkt i slike teoretiske antakelser og slutninger.

Selvinnsikt hva angår våre egne psykologiske tilstander vil i stedet innebære en mer direkte form for «indre persepsjon». Det interessante her er at noen vil hevde at alle former for persepsjon er *teoriladet* og at følgelig våre «indre persepsjoner» er «ladet» av for eksempel det som karakteriseres som inadekvate «folk-psykologiske» teorier. En representant for dette synet er Paul Churchland som kaller sitt teoretiske perspektiv «eliminativ materialisme». Den går altså bl.a. ut på at vår selv-forståelse og persepsjon har utgangspunkt i slike inadekvate folk-psykologiske teorier og at vår selv-erkjennelse vil bli bedre hvis vi i stedet lærer å hente informasjon fra våre overordnede nevro-fysiologiske prosesser og teorier. Vi vil da med andre ord være i stand til direkte å erkjenne oss selv og våre indre prosesser som slike rene nevro-prosesser. Men som Greenwood påpeker, er for det første vår selvinnsikt i våre psykologiske prosesser og fenomener ikke teoretisk formidlet av forklarende folk-psykologiske teorier. Våre indre følelser, trosforestillinger, etc. oppstår ikke i oss uavhengig av noen form for *representasjon*. De konstitueres som det de er ut fra den i utgangspunktet meningsbærende eller meningsfulle representasjonen som er involvert i dem. En har ulike følelser som *skam*, *skyld*, *sjalusi*, osv. Skamfølelse for eksempel oppstår ikke i oss spontant som en ren indre og uavhengig prosess som da gjøres tilgjengelig eller kjent for oss gjennom bestemte etablerte og tilegnede teoretiske merkelapper. I stedet må vi lære å bli skamfulle i den forstand at vi må lære og erfare at bestemte handlinger eller manglende evne til å opptre på sosialt akseptable måter framstår for oss og oppleves som degraderende og ydmykende. Når vi først har lært å bli skamfulle, vil vi kjenne igjen dette hver gang når vi vet vi foretar en handling på nettopp den bestemte sosiale måten, som for eksempel å bryte sosiale normer, og at det følgelig vekker den samme følelsen i oss. Dette er i grunnen alt vi trenger å lære for å vite hva skamfølelse er for oss og er også grunnen til at vi logisk sett ikke kan ta feil av denne «indre» følelsen. Det at svært små barn ikke kan være for eksempel sjalu eller redde i voksen forstand eller varianter, skyldes ikke at de mangler adekvate introspektive ferdigheter eller ulike folk-psykologiske teorier for å ramme inn sine følelser, men simpelthen at de rent utviklingsmessig ennå ikke har vært i stand til å lære dette gjennom sosial praksis. Det handler om etter hvert bli i stand til å leve et slikt psykologisk-sosialt liv slik at de kan erfare og diskriminere bestemte hendelser som henholdsvis skamfulle eller sosialt akseptable. Hvis det i Churchlands premisser ligger at små barn ikke er skamfulle eller sjalu fordi de ikke har klart å tilegne seg adekvate introspektive kunnskaper, så må dette betraktes som feil. Tvert imot er det slik at små barn ikke *er* eller kan være skamfulle eller sjalu i seg selv. Det er noe som må læres og erfares gjennom utviklingen – gjennom sosial praksis. Det er ikke noe som kan oppstå spontant i oss eller forekomme utelukkende på vår «innside».

Rene nevrofysiologiske diskrimineringer av indre tilstander kan altså ikke reflektere følelser som sjalusi, skamfølelse, etc. Vi må tvert imot kjenne innholdet i eller betydningen av bestemte sosiale objekt som våre følelser og intensjoner er rettet mot. Med Greenwoods ord: «Churchland ser i feil retning ved å se innover mot nevrofysiologi for å forstå følelsers egentlige natur». Selvinnsikt i våre emosjoner har ingenting med korrekt persepsjon av rene indre tilstander å gjøre, men med vår kunnskap om, deltakelse i og intensjonalitet rettet mot bestemte sosiale objekt.

Den selverkjennelse en har mht. til psykologiske tilstander er hverken et resultat av rene indre tilstander eller i seg selv av egenskapene i de intensjonale objektene mine psykologiske følelser og tilstander er rett mot, men av det intensjonale *innholdet* og den intensjonale *retningen* av *mine* følelser. Greenwood eksemplifiserer: «Hvis jeg vet at jeg elsker min kone, er ikke dette et resultat av kjennskapet til noen indre tilstander og strukturer – *eller* kunnskap om bestemte egenskaper hos min kone. Jeg *vet* i utgangspunktet logisk nok

hva jeg føler for min kone, at jeg er glad i henne. Evt. tvil om dette, altså om jeg virkelig elsker min kone, har ikke noe å gjøre med usikkerhet hva angår refleksjon av indre tilstander, eller egenskaper hos min kone, men utelukkende med mine følelser rettet mot henne».

Selvinnsikt i ens følelser har altså ikke noe med bestemte innsikter å gjøre. Det dreier seg kun om evnen til å artikulere innholdet i og objektene for våre emosjoner («jeg føler meg deprimert», «jeg elsker min kone», jeg hater min sjef»). Dette innebærer imidlertid ingen *beskrivelse* av selve innholdet i følelsen, men et emosjonelt *uttrykk* for hva jeg for eksempel føler for min kone. En kan også beskrive *hvorfor* en var deprimert, men igjen er dette ikke å beskrive selve følelsen.

Våre teoretiske beskrivelser av psykologiske tilstander er lingvistisk utformet og innbefatter vel å merke en tilskrivelse av det intensjonale innholdet i dem og selve det intensjonale objektet og forestillingene knyttet til dette. Dette antyder at våre følelsemessige artikuleringer *ikke* kan være unøyaktige eller feil. Hvis *det* var tilfellet, ville det for eksempel innebære at hvis vi ga uttrykk for at vi var sinte på noen bestemt, så ville vi kunne ta feil (!). For å vite at jeg for eksempel er aggressiv, må jeg vite at jeg forestiller meg og framfører min atferd og holdning slik at den er rettet mot å skade, såre andre, osv. For å vite at jeg er uærlig, må jeg vite at min atferd og holdning er slik at jeg vil lure og føre andre bak lyset, osv. Det er umulig for meg å kjenne min skamfølelse, sinne, hevnønsker, aggresjon, osv. ved å benytte en bedre og mer nøyaktig refleksjon over mine rent indre tilstander. Dette skyldes at mine følelser alltid er forankret i noe *sosialt intensjonalt*.

Ut i fra dette melder i neste omgang spørsmålet seg om emosjonenes «*dialektiske* karakter eller vesen», dvs. hvordan og hvorfor «indre» emosjoner samtidig nødvendigvis knytter seg til den «ytre» verden eller objekter på bestemte måter. Det innebærer i alle fall at vi aldri kan ha bevissthet om «rene» psykologiske tilstander i seg selv – da dette ville innebære fraværet av et intensjonalt objekt å knytte tilstanden til og rette bevisstheten mot. Vi er altså bare i stand til å reflektere og artikulere *innholdet* og *retningen* hva angår våre psykologiske tilstander. Innsikt i psykologiske tilstander i seg selv kan ikke forbedres som et resultat eller funksjon av økt teoretisk kunnskap og refleksjon fordi selvinnsikten i utgangspunktet ikke er avhengig av teoretisk innsikt og persepsjon. Den kan for eksempel ikke fortelle meg noe mer om at jeg ser sint på en person eller elsker min kone. Jeg *vet* i utgangspunktet – alltid – når jeg skamfull, sint, sjalu, forelsket, osv. Dette er alt jeg kan vite og trenger å vite. Jeg trenger heller ikke vite at mine følelser teoretisk sett *betegnes* som henholdsvis skamfølelse, sjalusi, forelskelse, osv., fordi dette ikke lærer meg noe mer om hvordan det er å befinne seg i og oppleve disse tilstandene.

Den dialektikken som er innebygget i mentale forestillinger i seg selv i utgangspunktet kan etter min egen mening også eksemplifiseres ved å betrakte bredt anlagte psykologiske teorier. Hvis vi for eksempel ser på Piagets teori om intellektuell utvikling så er det en vanlig oppfatning at denne utelukkende befatter seg med indre kognitive prosesser hva gjelder evneutvikling, og følgelig blir kritisert for ikke å ta nok hensyn til sosiale betingelser. Imidlertid er det ikke mulig å operere på noe «rent» indre psykologisk nivå alene. Når vi studerer psykologiske prosesser, må vi alltid samtidig rette blikket utover for å få tak i den intensjonale innholdet i det de psykologiske prosessene handler om. Det er nettopp det som skjer i Piagets teori. De mentale operasjonene på de ulike stadiene og innholdet i dem er alltid rettet utover mot det sosiale, selv om Piaget beskriver et indre psykologisk spill. Men disse mentale operasjonene kan ikke foregå på det rent indre plan, simpelthen fordi de problemstillinger som bearbeides i utgangspunktet er rettet intensjonelt utover. Dette kommer klart fram gjennom selve de testene og forsøkene Piaget foretok for å etablere og bekrefte sin teori, det være seg angående *desentrering*, *konservering*, *reversering*, osv. hvor det selvfølgelig er materielle og sosiale objekter og problemer som er utgangspunktet. Noe annet ville være umulig. Ved at psyken i seg selv naturligvis vil måtte operere i en sosial virkelighet

i utgangspunktet, vil vi i realiteten alltid måtte forholde oss til denne dialektikken. Psykens indre og ytre dimensjoner vil høre uløselig sammen, noe som imidlertid ikke er til hinder for at bestemte psykologiske teorier kan beskrives og forklares som «indre» mentale prosesser. En kan forestille seg et tilsvarende forhold når det gjelder for eksempel sosialpsykologiske teorier, men da fra motsatt retning.

Hvis vi går over til å se på et helhetlig begrep som det menneskelige «selvet», så påpeker Greenwood i denne sammenheng at sosialkonstruktivister hevder at det ikke eksisterer noen psykologisk enhet som vi kan kalle «selvet» som kan gjøres til gjenstand for selvinnsikt. Det vi kaller for selvet er ifølge sosialkonstruktivismen nettopp konstruert av våre rene sosiale diskurser om et «selv». Utover dette finnes det ikke som noe autonomt. Denne konstruktivismen kan ha rett i at det ikke finnes noe mystisk «indre» objekt eller gjenstand som utgjør diskursens eller selvinnsiktens gjenstand. De «selv» vi er kan selvsagt betraktes som sosialt *konstituert*. En kan hevde at vi består av sosialt konstituerte «identitetsprosjekt». Vi må imidlertid her skille eller avgrense «konstituert» fra «konstruert». *Konstituert* er her å forstå som de autonome betingelsene for at selvet blir det som det er. *Konstruert* på sin side innebærer noe som i seg selv, helt og fullt, dannes ut fra rent abstrakte begreper. Det første innebærer filosofisk *realisme*. Det andre innebærer filosofisk *idealisme*, og følgelig *relativisme*. Hos teoretikere kan det være ulike oppfatninger av hvor en ut fra dette skal plassere oppfatninger av det psykologiske selvet. Rom Harre' hevder for eksempel at selvet er en teori og *ikke* en enhet. Det er utelukkende å forstå som et begrep individene bruker for å organisere og bringe orden på sine tanker, følelser og handlinger samlet sett. I Greenwoods terminologi kan en imidlertid si at våre teorier om hvilke «selv» eller personer vi er, er lingvistisk objektive beskrivelser. Dette innebærer bl.a. at ingen rene teorier om selvet konstituerer imidlertid vårt selv eller vår grunnleggende identitetsopplevelser slik de framstår for oss. For å oppleve ens eget selv som et meningsfullt fenomen er det således ikke nødvendig å inneha en teoretisk oppfatning eller konstruktivistisk erkjennelse av «selvet» som noe rent abstrakt og teoretisk konstruert, eller hva som utgjør innholdet i slike ulike abstrakte og konstruerte teorier. Å hevde at for eksempel psykologiske oppfatninger utelukkende er teoretiske konstruksjoner vil være å hevde at vi ikke kan ha bevissthet om dem uten å kjenne disse konstruksjonene – hvilket imidlertid er feil!

9. KONKLUSJON: DET SOSIALE OG DET SUBJEKTIVE

Hvordan skal det psykologiske og det sosiale og forholdet mellom dem forklares? Greenwood understreker hele tiden psykens og handlingens sosiale dimensjoner, hvilket vel å merke ikke innebærer at det psykiske «forsvinner» i det sosiale. Han poengterer at våre beskrivelser og forklaringer på menneskelige handlinger og psykologiske tilstander kan karakteriseres som *lingvistisk* og *epistemisk objektive*. Når det gjelder forklaringer synes for eksempel *empirismens* utgangspunkt utilstrekkelig. Handlinger og psykologiske tilstander blir ikke konstituert ut fra deres umiddelbare og empiriske gitte dimensjoner. Heller ikke det *konstruktivistiske* perspektivet som går ut på at de konstitueres ut fra våre rene lingvistiske beskrivelser av dem er holdbart. Handlinger og psykologiske fenomener konstitueres ut fra de betingelser som ligger i deres lingvistiske og epistemiske objektivitet.

Når en snakker om psykens sosiale dimensjoner, som vi alltid kan (og må?) forutsette, er det viktig å ha klar for seg *hva* som er det sosiale i dem. At de inneholder en sosial dimensjon betyr ikke at de også kan gis *utelukkende* sosiale *forklaringer*. Heller ikke at en ensidig kan operere med eksklusive indre psykologiske forklaringer. En kan også spørre seg om hva som er det spesifikt sosiale ved *sosiale* fenomener. I følge Greenwood, og mange med ham, har dette vært en aktuell problemstilling siden Durkheim og Weber. De ville skille ut det distinkt sosiale fra for eksempel psykologiske og biologiske fenomener. Hva gir sosiale fenomener deres spesifikke identitet slik at det ikke kan «reduseres» til andre fenomen? Det kan ifølge Greenwood synes problematisk i utgangspunktet å definere hva som egentlig er genuine sosiale handlinger. Antatte slike kan nemlig vise seg å ha andre årsaker og må da karakteriseres som noe annet. Hva med for eksempel selvmord som Durkheim definerer som et sosialt fenomen? Kan vi like gjerne karakterisere det som et psykologisk fenomen? Uansett kan det være vanskelig å forklare det med utgangspunkt i bare *en* kategori, for eksempel ut fra medlemskap i *en* bestemt sosial-ideologisk-religiøs gruppe, eller ut fra plutselige og store sosiale endringer og omveltninger. Enkelte som heller til sosiale forklaringer vil gjerne forklare alt ut fra sosiale faktorer all den tid de synes å inneha sosial signifikans i utgangspunktet.

Det eksisterer ikke nødvendigvis noe ontologisk skille mellom sosiale og psykologiske forklaringer. Det ene utelukker ikke det andre. De fungerer som regel ikke ekskluderende. Tvert imot vil de supplere og utfylle hverandre. Det er muligens mer nyttig å betrakte menneskelige fenomener som samtidig både sosiale og psykologiske, i tillegg til muligens biologiske. I den virkelig eksisterende verden går de uunngåelig over i hverandre og danner det vi kunne karakterisere som en *ontologisk enhet*. Det er også Greenwoods oppfatning at vi bør avvise tradisjonelle distinksjoner og grenser hva vitenskaper som psykologi, sosialpsykologi og sosiologi angår og i stedet fokusere på konstitueringen av en mer helhetlig humanvitenskap der alle delaspekter nødvendigvis må inngå.

LITTERATUR

- Allwood, C. M. & Erikson, M. G. (1999). *Vetenskapsteori för psykologi och andra samhällsvetenskaper*. Lund: Studentlitteratur.
- Bhaskar, R. (2008). *A Realist Theory of Science*. London: Verso.
- Burkitt, I. (1991). *Social Selves. Theories of the Social Formation of Personality*. London: Sage Publications.
- Chalmers, A. F. (2013). *What is this thing called Science*. Maidenhead: McGraw-Hill.
- Churchland, P. M. (1979). *Realism and the Plasticity of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Churchland, P. M. (1984). *Matter and Consciousness*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Collier, A. (1994). *Critical Realism*. London: Verso.
- Couvalis, G. (1997). *The Philosophy of Science. Science and Objectivity*. London: Sage Publications.
- Devitt, M. (1997). *Realism and Truth*. Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Feyerabend, P. K. (1975). *Against Method*. London: New Left Books.
- Flanagan, D. (1991). *The Science of the Mind*. Cambridge: MIT Press.
- Gergen, K. J. (1973). Psychology as History. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26, 309 – 320.
- Godfrey-Smith, P. (2003). *Theory and Reality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Greenwood, J. D. (1989). *Explanation and Experiment in Social Psychological Science. Realism and the Social Constitution of Action*. New York: Springer-Verlag
- Greenwood, J. D. (1991). *Relations and Representations*. London: Routledge.
- Greenwood, J. D. (1994). *Realism, Identity and Emotion*. London: Sage Publications.
- Harre, R. (ed.). (1986). *The Social Construction of Emotions*. London: Blackwell.
- Harre, R. (1987). The Social Construction of Selves. In: Yardley, K. Honess, T. (eds.). *Self and Identity*. New York: Wiley.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Logikken. Encyklopedi over de filosofiske vitenskapene del I*. Oslo: Vidarforlaget.

Hillestad, T. M. (2006). *Normalitet og avvik. Forutsetninger for et objektivt psykopatologisk avviksbegrep*. Bergen: Universitetet i Bergen. Det psykologiske fakultet.

Hillestad, T. M. (2015). *Psykologiens epistemologiske forutsetninger*. Stavanger: Concreto Academic Papers.

Hillestad, T. M. (xxxx). Hva slags metaspråk trenger psykologi? In Press.

Hillestad, T. M. (xxxx). Et metateoretisk blikk på psykoanalysen. Utgangspunkt for en allmenpsykologisk refleksjon. In Press.

Hundert, E. M. (1989). *Philosophy, Psychiatry and Neuroscience*. Oxford: Clarendon Press.

Jenkins, R. (1996). *Social Identity*. London: Routledge.

Kuhn, T. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.

Lakatos, I. (1970). Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes. I: Lakatos, I. & Musgrave, A. (eds.). *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mead, G. H. (1934). *Mind, Self and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

Popper, K. R. (1959). *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson.

Vollmer, F. (1990). *Essays in Theoretical Psychology*. Oslo: Solum Forlag.

Vollmer, F. (1992). *Psykologisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Universitetet
i Stavanger

Mars 2017
ISSN 0806-7031
ISBN 978-82-7644-707-1
Rapport nr. 63, Universitetet i Stavanger

Universitetet i Stavanger
N-4036 Stavanger
Norge
www.uis.no